

BUITEN

11^e JAARGANG N°. 44.

ZATERDAG 3 NOVEMBER 1917.

Foto C. Steenbergh.

BIJ DE OUDE KERK TE DELFT.

Redacteur: Mr. A. LOOSJES.

INHOUD:

BIJ DE OUDE KERK TE DELFT, ILLUSTRATIE BLZ. 517
 DE STERRENHEMEL IN NOVEMBER, DOOR A. A. N., GEÏLL. „ 518
 JACK DE ZANGER, DOOR HUBERT FOOTNER (4) . BLZ. 519, 528
 WITTENBERG, DE BAKERMAT DER KERKHERVORMING,
 DOOR MR. A. LOOSJES, GEÏLLUSTREERD BLZ. 520—524
 IL PADRONE, DOOR R. STEFANOVICZ SINEFF BLZ. 523
 REGENHEILIGEN, DOOR G. „ „ 525
 NIEUWE STREPTOCARPUS HYBRIDEN, DOOR E. TH. W.,
 GEÏLLUSTREERD BLZ. 525
 UIT HET ZIELELEVEN DER DIEREN, DOOR G. DE GRAAF „ 526
 DE WICHELROEDE, DOOR J. M. STERCK—PROOT,
 GEÏLLUSTREERD BLZ. 526—527
 HERFST ONDER DE BEUKEN, ILLUSTRATIE BLZ. 528

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Men gelieve alles wat de Redactie of de Administratie van dit weekblad betreft te adresseeren aan de Uitgevers Scheltema & Holkema's Boekhandel, Rokin 74—76, Amsterdam, met de toevoeging: „Voor de Redactie” of „voor de Administratie van het Weekblad Buiten”. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.
 De uitgevers verzoeken beleefdelyk dit blad te noemen als men naar aankondiging van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Afzonderlijke nummers: Prijs 25 cts.

DE STERRENHEMEL
 IN NOVEMBER.

HET volgende overzicht geeft den stand der Sterrebeelden voor 23.5 uur sterretijd, d.i. omstreeks acht uur middelenbare tijd. Men zie het Novemberkaartje in de „N. R. Ct.”
 Zenith: Cassiopeia, Cepheus, Hagedis;
 Noorden: Groote en kleine Beer, Giraffe, Jachthonden;
 Noordoosten: Lynx;
 Oosten: Driehoek, Eridanus, Orion, Perseus, Stier, Tweelingen, Wagenman;
 Zuidoosten: Andromeda, Ram, Walvisch;
 Zuiden: Beeldhouwer, Pegasus, Zuidervisch, Visschen, Waterman;
 Zuidwesten: Kleine Paard, Steenbok;
 Westen: Arend, Dolfin, Hercules, Lier, Pijl, Schild van Sobieski, Schutter, Slang, Slangendrager, Vos, Zwaan;
 Noordwesten: Boötes, Draak, Kroon.

De Melkweg loopt te 8 uur vrijwel van het Oosten door het Zenith naar het Westen. Maar doordat de sterrebeelden Arend en Schutter nu zooveel lager staan, trekt zijn licht niet meer zoo sterk de aandacht als in de zomernachten. Daarentegen vertoonen zich deze maand al vóór middernacht de prachtige wintersterrebeelden: de Stier, waarin dit jaar de helder stralende planeet Jupiter, de Tweelingen en Orion.

Algominima zijn op geschikte uren waarneembaar: den 11^{en} November te 14 uur, den 14^{en} te 11 uur en den 17^{en} te 7 uur.

De ster *Mira Ceti* schijnt haar maximum al gehad te hebben — een zwak maximum van de grootte 3.6 of 3.7. Men zal haar intusschen nog wel tot half December bij afwezigheid van maanlicht met het bloote oog kunnen zien, en hare daling daarna nog eenige weken in een binocle kunnen vervolgen.

R coronae is, na evenals dezen zomer (in Mei en Juni) eenige weken zwakker dan de 13^e grootte geweest te zijn, nu weer tot de 11^e grootte opgeklimmen.

Aan den morgenhemel is bij afwezigheid van maanlicht het Zodiakaallicht te zien, ofschoon wel veel minder goed dan in October. Misschien zal men in de eerste helft der maand op heldere nachten den *Gegenschein* kunnen vinden (in den Stier); later in den tijd komt dit vage en zwakke schijnsel te dicht bij den Melkweg te staan.

November is na Augustus de maand, waarin zich de meeste vallende sterren vertoonen. Tusschen den 13^{en} en den 18^{en} zijn in den nanacht *Leoniden* te zien, met een straalpunt tusschen

ζ en ϵ van den Leeuw. Deze vallende sterren, die heel snel verschieten, zijn afkomstig van de *terug* (d.i. de aarde tegemoet) loopende komeet 1866 I. De later in de maand, omstreeks den 20^{en}, optredende *Andromediden* of *Bieliden*, welke straalpunt bij de ster γ van Andromeda ligt, hebben daarentegen een langzame beweging en zijn in den vóóravond te zien. Deze kenmerkende verschillen met de *Leoniden* worden daardoor verklaard (zie *Buiten* III No. 45), dat de komeet van Biela een snelle *rechtlopende* beweging had, zoodat de losgelaten en afgestooten deeltjes de aarde in haar baan inhalen en van achteren treffen. Het is 21 November Eerste Kwartier, zoodat men alleen de helderste *Bieliden* zal kunnen zien; de *Leoniden* echter zullen dit jaar geen last van maanlicht hebben.

De *tijdsvereffening* bereikt in de eerste dagen van November haar kleinste waarde: de zon is dan een groot kwartier bij de klok vóór, in het einde der maand nog elf minuten. De ingetreden vertraging blijft tot half Februari voortduren, en brengt, zoodals ik al meermalen in dit tijdschrift uiteenzette, een zeer merkbare wijziging aan in het korten en engen der winteravonden. (Zie *Buiten* VII No. 49).

Mercurius is niet waarneembaar.

Venus komt nu 's avonds goed in zicht; den 30^{en} November bereikt de planeet haar grootste Oostelijke elongatie ten bedrage van 47°, maar doordat zij langzamerhand wat Noordelijker komt te staan, terwijl daarentegen de zon hare baan elken dag wat lager beschrijft, zal men *Venus* in December ondanks de dan afnemende elongatie nog beter kunnen zien. De schijf neemt deze maand sterk toe, van 19" tot 25", de schijngestalte neemt iets af: den 30^{en}, op den dag der grootste elongatie, ziet *Venus* er in den kijker als een zuiver Eerste Kwartier uit.

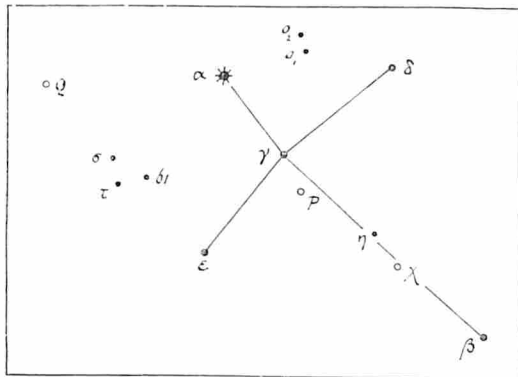
Mars beweegt zich Oostwaarts in den Leeuw. De voor driekwart verlichte schijf, die dus voller dan een laatste kwartier is, meet nog pas 6", en *Mars* wordt ook deze maand niet veel helderder dan een ster der eerste grootte, gelijk men door vergelijking met *Regulus* gemakkelijk kan constateeren.

Jupiter staat 29 November, even ten Noorden van de *Hvaden* of *Regensterren*, in oppositie met de zon. De planeet is dus den ganschen nacht te zien; hare beweging is teruglopend.

Saturnus komt half November omstreeks 11 uur op, en staat dus van middernacht af gunstig voor de waarneming. Deze planeet loopt tot 26 November Oostwaarts, komt dan tot stilstand en begint vervolgens hare langzame teruggaande beweging.

DE ZWAAN EN DE HAGEDIS.

Het sterrebeeld Zwaan, dat in de *Almagest* onder den naam α Opus (vogel) voorkomt, draagt volgens vele schrijvers zijn naam ter herinnering aan de listen, waarmede *Jupiter* de schoone *Leda* belaagde. De Zwaan is evenals de *Lier*, ofschoon niet circumpolair, het heele

jaar door zichtbaar, en wel van 12 uur tot 5 uur sterretijd.

Als dit sterrebeeld in Februari 's avonds laag in het Noordwesten gaat staan, is het ook eenige uren na middernacht alweer in het Noordoosten te zien.

Het groote kruis der sterren $\alpha\beta\gamma\delta\epsilon$

is ten Oosten van de *Lier* gemakkelijk te herkennen. De ster der eerste grootte α (*Deneb*) — zie het circumpolaire kaartje in N°. 18 van dezen jaargang — vindt men in het derde hoekpunt van een op $\beta\gamma$ van den kleinen Beer en $\delta\epsilon$ van *Cassiopeia* beschreven gelijkzijdigen driehoek. Deze witte ster is een der grootste zonnen die wij kennen. Haar afstand, die tot nu toe nooit bepaald is kunnen worden, is naar alle waarschijnlijkheid ten minste tien millioen maal zoo groot als de afstand zon-aarde, zoodat het licht dezer ster een paar eeuwen noodig heeft, om ons te bereiken. Hieruit volgt, dat *Deneb* een enorme lichtkracht bezit, welke die onzer zon eenige millioenen malen overtreft.

Er staan drie *dubbelsterren* op de kaart. *Albireo* (β *Cygni*) geldt voor een der mooist gekleurde paren: een gele hoofdster der derde grootte met op 34" afstand een blauwen begeleider der vijfde grootte. Maar als gewoonlijk loopen de meeningen omtrent de kleuren nog al uiteen.

De ster der vierde grootte α_2 *Cygni*, de bovenste der twee die tusschen α en δ staan, heeft een begeleider der zesde grootte, maar is nauwelijks een dubbelster te noemen: de afstand 107" is daarvoor eigenlijk te groot. Dat neemt niet weg, dat deze ster in een kleinen kijker een heel mooi waarnemingsobject is.

Vermaard is de dubbelster 61 *Cygni* (5^m en 6^m, afstand 20"), niet zoozeer om deze dupliciteit, als wel omdat zij de eerste ster is geweest, welker afstand tot de zon men met eenige zekerheid heeft kunnen bepalen. De groote Duitse astronoom *Bessel* koos deze ster om haar groote *Eigen Beweging* voor een *parallaxis*-bepaling uit (zie No. 11 van dezen jaargang): de ster verandert te midden der omgeving hare plaats met niet minder dan 5".2

per jaar, hetgeen beteekent, dat zij zich in vier eeuwen over meer dan een maansmiddellijn beweegt. Er bestaat een goede kans, dat deze beweging inderdaad niet veel sneller is dan die van de meeste andere sterren, maar sneller lijkt, doordat de ster — eigenlijk het paar, want beide componenten hebben de snelle Eigen Beweging — betrekkelijk dichtbij staat. Dat was de reden waarom Bessel meende, dat men in den loop van een jaar misschien juist bij 61 Cygni wel de beweging van de aarde om de zon zou afgespiegeld zien in een klein parallaxis-kringetje. Het resultaat van een met de uiterste zorgvuldigheid verricht onderzoek was, dat de ster inderdaad in den loop van het jaar, behalve dan haar rechtlijnige, nog een elliptische beweging bezat, met een halve groote as van 0".3: dat is de hoek, waaronder een dubbeltje gezien wordt op een afstand van 10 K.M. Zoo klein ziet deze *dichtbij gelegen* ster den afstand zon-aarde; haar eigen afstand tot de zon wordt er door bepaald op ruim 100 biljoen K.M., een afstand, door het licht in 10 jaren af te leggen.

Op de lijn tusschen β en γ vindt men de *veranderlijke ster* α , een ster, merkwaardig om den buitengewonen omvang harer lichtwisseling, die haar den naam *Mira Cygni* bezorgd heeft. Zij is in haar maximum meestal, ofschoon niet altijd, duidelijk voor het bloote oog zichtbaar, en daalt in haar minimum dikwijls tot dicht aan den grens van den Utrechtschen kijker; niet zelden stijgt zij in zes maanden tot een *tienduizendvoudige* helderheid. De veranderlijkheid dezer ster werd in 1687 door Kirch ontdekt; maar ofschoon zij nu al 230 jaren het voorwerp van aanhoudende waarneming is geweest, is er omtrent de oorzaken der lichtwisseling eigenlijk nog zoo goed als niets met zekerheid bekend.

Op de kaart staan verder twee *nieuwe sterren*, nl. P Cygni, in 1600 door onzen beroemden landgenoot Blaeu bij het maken zijner hemelglobes opgemerkt, een ster der derde grootte, die na eenige helderheidswisselingen sedert 1660 vrijwel op de vijfde grootte is blijven staan, en Q Cygni, een echte *Nova*, die in 1876 door Schmidt te Athene als ster der derde grootte werd waargenomen en in twee jaar geleidelijk tot de elfde grootte afnam.

Ook is het aangrenzende sterrebeeld *Hagedis* — door Hevelius omstreeks 1670 ingevoerd — dat zich overigens door weinig interessante objecten kenmerkt, vindt men nog een nieuwe ster, *Nova Lacertae*, die in het eind van 1910 tot de vijfde grootte opvlamde. Zij zou schuin boven den linker bovenhoek der kaart moeten staan.

Al deze Novae staan in den Melkweg (zie No. 14 van dezen jaargang), waarvan de groote stroom schuin, van links boven naar rechts onder, over de kaart loopt. Tusschen γ en β van den Zwaan vindt men de zeer heldere ovale vlek, die met eenige kleinere wolken in Arend en Schutter de sterkst lichtende plekken van den Melkweg vormt. Op maanvrije nachten is het juist de Melkweg, die vooral in Augustus en September, maar toch ook nog in dezen tijd van het jaar, in den vóóravond de pracht en den luister van den sterrenhemel uitmaakt. A. A. N.

N.B. Het sterrebeeld Lier is de vorige maal wat te klein afgedrukt. Om met de overige kaartjes in schaal overeen te komen, zou de afstand *27* niet 12 m.M. maar 16 m.M. moeten zijn.

JACK DE ZANGER.

EEN GESCHIEDENIS UIT HET HOOG NOORDEN VAN CANADA,

(4) DOOR HUBERT FOOTNER.

TOEN werd hij zich bewust van een aangename gewaarwording als van vuur. Zijn gezichtsvermogen keerde terug, en hij zag dat het een vuur was. Het zag er bekend uit; het was het vuur dat hij zelf eenige uren tevoren had aangelegd. Hij betastte zich en bevond, dat hij in zijn eigen deken lag. „Ik heb een nachtmerrie gehad,” dacht hij vaag. Toen onderbrak een stem ruw zijn vage overpeinzingen, en bracht de schok van volkomen herinnering mede.

„Zoo, dus je komt weer bij, hè?” zeide de stem grimmig.

Aan zijn voeten zag Jack David Cranston op een houtblok zitten.

„Ik heb de pot maar over 't vuur gehangen,” ging hij voort. „Zoo direct is de thee klaar. Ik had je niet zoo hard willen raken, jongen, maar ik was dol van woede.”

Jack wendde het hoofd af, en verborg het in de kromming van zijn arm. Duizelig, onpasselijk, en beschaamd als hij was, was het huilen hem zoo na als dit mogelijk is bij een jongeman, die zichzelf respecteert, in tegenwoordigheid van een anderen man.

„Anders goed geraakt, precies op de hoek van de kaak,” ging Cranston voort. „Niks gebroken. As je wat thee gehad hebt, ben je weer klaar.”

Hij zette de thee en dwong Jack van het kokende vocht te drinken. Tegen wil en dank deed het den jongeman weder opleven, doch het bracht hem geen geestelijken troost.

„Ik ben nou weer klaar,” mompelde hij veelbeteekenend. „Je kunt nou wel weer weggaan!”

„Ik blijf hier een pijp met je rooken,” zei Cranston onverstoord. „Ik wil 's 'n praatje met je maken.” Toen hij Jack's zure gezicht zag, voegde hij er haastig bij: „Goeie heer! Ik zal geen preek tegen je houden, zooals je daar ligt. Je hebt je gemeen tegen me

gedragen, duivelsch gemeen, maar m'n woede verdween met den slag die je voor den grond sloeg. Ik wil je recht doen wedervaren. Ik weet nog heel goed, dat ik zelf 'n jongen was, en hoe ik 's avonds omhing om de tepees, en probeerde de meisjes naar buiten te fluiten. Maar ik heb me nooit opgehouden met zoo'n tierelier-ding,” zei hij verachtelijk, terwijl hij den banjo met zijn voet aanstiet. „Zulke dingen zijn goed voor nikkers en Italianen. 't Is niks voor 'n man.”

Jack hief het hoofd op. „Heb je 'm gebroken?” vroeg hij, met gefronst voorhoofd.

„Nee, nee,” zei Cranston bedaard. „Toen ik jou hierheen bracht heb ik 't meteen meegenomen. 't Is persoonlijk eigendom, en ik verniel niks dat niet van mij is.”

Er volgde een stilte. Doodbedaard haalde Cranston zijn pijp voor den dag, en stak haar in zijn mond, vervolgens nam hij een rolletje tabak, sneed er handig een schijfje af, rolde de tabak goed tusschen zijn handpalmen, en stampte het in den pijpekop met een voorzichtig wijsvinger. Een gloeiend spaantje van het vuur deed het overige. Vijf minuten lang rookte hij zwijgend voort, en keek nu en dan van onder gefronste wenkbrauwen naar Jack.

„Heb je wat te zeggen?” vroeg hij ten laatste.

„Nee,” mompelde Jack.

Wederom stilte. Cranston zat daar, alsof hij van plan was er den geheelen nacht te blijven.

„Ik krijg niet te veel gelegenheid om te praten met een blanke,” zei hij eindelijk met een zekere ruwe beleefdheid. „Die opgeprikte deftige lui daar op de stoomboot, dat zijn geen mannen, maar aangekleede poppen. Sir Bryson Trangmar, goeie hemel! Morgen noemt hij mij nog „m'n goeie man.” En hij was indertijd toch zelf maar kruidenier, zeggen ze — net als ik.” Jack hoorde hem onderdrukt grinneken.

Jack voelde dat de oude factor zoowaar bezig was te trachten op beteren voet met hem te komen, maar de jongeman was diep beleedigd, en te hopeloos in het ongelijk, om hier direct op in te gaan.

Cranston bleef rooken en in het vuur staren.

„Nou, dan heb ik iets te zeggen,” bracht deze er eindelijk op anderen toon uit. „En dat valt me lang niet makkelijk.”

Er was iets onzeggelijk roerends in zijn bevende stem, toen hij onhandig en luid voortging: „Je vergiste je, jongen. Ze is veel te goed voor dat spelletje van „fluit maar, dan komt ze.” Als je 'n greintje gezond verstand hadt, dan zou je dat zelf ook ingezien hebben — mijn kleine meisje met haar verstandige manier van doen! Maar ik neem je dat niet kwalijk. Je bent jong. Ik zou me heelemaal niet druk met je gemaakt hebben, maar ik voel dat ik de verantwoordelijkheid draag. Ik gaf 'm kinderen een kleurlinge als moeder. En daarom heb ik m'n meisje en m'n jongens gehandicapt, en nou moet ik vader en moeder tegelijk voor ze zijn.”

Heel wat minder dan dit zou reeds op Jack's gevoel van edelmoedigheid gewerkt hebben. Hij verborg het gelaat weder, en had het land aan zichzelf, doch zijn trots behield alsnog de overhand. Hij kon dit den ander niet laten zien.

„Daardoor komt 't dat je zoo weinig respect voor haar hebt,” ging Cranston voort. „Als ze een blanke moeder had gehad, mijn meisje, ja, met de helft van haar knapheid en goedheid, dan zou je je wel anders gehouden hebben. Maar voor de gevolgen van mijn dwaling moet zij niet bloeden als ik 't kan verhelpen. Wat weet 'n jongen als jij, die niks in de wereld uitvoert, van de waarde van vrouwen? Jij meet ze af naar hun schoonheid, die niks te beteekenen heeft. Ze heeft een geest als een opengaande bloem. Zij is mijn vriendin. Al die jaren heb ik mijn mond moeten houden, en heb 't gedaan ook, en nu eindelijk heb ik eens iemand, met wien ik praten kan, en die kan voelen wat een blanke voelt! Zij is een blanke! Ze heeft mee van 't beste bloed van Schotland in de aderen. Ze is 'n Cranston. Vergelijk haar eens met de dochter van zijn lordschap daar, de dochter van den kruidenier. Vergelijk haar bij de blankste lelies onder hen, en mijn meisje overtreft ze allemaal in schoonheid, ja, en in moed en degelijkheid! En ze is waard om zoons en dochters te baren waar iedere man trotsch op kan zijn.”

Hij hield plotseling stil. Jack ging overeind zitten, met vreeselijk gefronste wenkbrauwen, en hij zag er vijf jaar jonger uit ten gevolge van zijn schaaftachtigen blik. Wat hij te zeggen had, kwam er met horten en stooten uit.

„Het spijt me. Ik schaam me over mezelf. Wat kan ik nog meer zeggen? Ik zweer je dat ik haar nooit meer zal aankijken met minder respect dan ik voor een blank meisje zou hebben. Maar ga nou in godsnaam weg, en laat me alleen!”

Cranston stond dadelijk op. „Dat is mannentaal, m'n jongen,” zei hij lakoniek. „Meer zal ik niet zeggen. Wel te rusten.” Dit zeggende, ging hij heen.

HOOFDSTUK IV.

DE TOOVENAAR.

De morgen breekt aan, men ontwaakt, gesterkt en rustig gestemd, en zich een weinig verwonderend over de drukte en de moeiten van den vorigen dag, en men begint opnieuw. Mary vertoonde zich niet in het fort, en Jack vernam al spoedig dat zij en Davy bij het aanbreken van den dag te paard waren vertrokken naar het Indianenkamp te Swan Lake. Hij voelde zich hierdoor verlicht, want, na wat er gebeurd was, maakte de gedachte Mary te moeten ontmoeten en een nieuwe gedragslijn tegenover haar te moeten aannemen, hem onrustig.

(Vervolg op blz. 528 van dit nummer.)

WITTENBERG.

PANORAMA VAN HET WESTELIJK DEEL DER STAD. OP DEN VOORGROND DE MARKT MET STADHUIS (RECHTS) EN STAND-
BEELDEN VAN LUTHER EN MELANCHTON. DE TOREN OP DEN ACHTERGROND IS DIE VAN DE SLOTKERK. LINKS DAAR-
VAN DE OVERBLIJFSELEN VAN HET KEURVORSTELIJK SLOT, THANS KAZERNE. LINKS OP DEN ACHTERGROND DE ELBE.

WITTENBERG, DE BAKERMAT DER KERKHERVORMING.

ER zal onder onze lezers over de Kerkhervorming wel héél verschillend gedacht worden. Sommigen beschouwen ze als een zegen, anderen als een vloek voor de mensheid; deze roemt Luther als een der grootste figuren die geleefd heeft, brengende het licht in de duisternis, gene ziet in den hervormer een vloekwaardigen ketter, die de eenheid der Kerk op droevige wijze heeft verbroken.

Maar bij alle verschil en meening zal ieder het hiërover wel eens zijn: dat de kerkhervorming een geweldige en gewichtige gebeurtenis is geweest. En zoo zullen dan in deze dagen veler gedachten — zij 't met zéér verschillende gevoelens — langer tijd verwijld hebben bij wat daar vierhonderd jaar geleden geschiedde in het stedeke Wittenberg. Daarom meenen wij dat het allen aangenaam zal zijn, als wij iets vertellen over deze plaats, die beschouwd kan worden als de bakermat van de kerkhervorming, welke de naam Wittenberg bekend heeft gemaakt over de gansche wereld.

* * *
Volgens de overlevering zou Wittenberg in de 12e eeuw door derwaarts verhuisde Nederlanders gebouwd zijn op de plaats van een ouden burcht. Zeker is, dat de stad het eerst genoemd wordt in een oorkonde van 1180, terwijl in bescheiden van 1227 van een slot te Wittenberg melding wordt gemaakt. In de eerste eeuwen van zijn bestaan is Wittenberg residentie geweest van de Hertogen van Saksen. Doch toen in 1422 de link Saksen-Wittenberg uitstierf en Frederik de Strijdbare, markgraaf van Meissen, voor de hulp, die hij keizer Sigismund in den Hussietenoorlog bewezen had, van dezen de keurvorstelijke waardigheid en het Hertogdom Saksen ontving, bleef het nog slechts een residentie in naam, en ook dezen naam zou de stad honderd vijf en twintig jaar later verliezen, n.l. bij de Wittenbergsche Capitulatie van 1547, waarbij keurvorst Johan Frederik zijn land en de keurvorstelijke waardigheid afstond aan Hertog Maurits van Saksen. Aan de legers van dezen had de stad het hoofd weten te bieden, maar zij gaf zieh aan Karel V over, toen deze dreigde den gevangen keurvorst ter dood te zullen brengen.

In de daarop volgende jaren, ook in den dertigjarigen oorlog, is Wittenberg van oorlogsgeweld verschoond gebleven. Hevig is de stad echter geteisterd in 1760, toen zij door de Oostenrijkers en in 1813—'14, toen zij, bezet door de Fransen, door de Pruisen belegerd werd. Beide malen werd zij tenslotte door de belegeraars veroverd. Door het Weener Congres werd

Wittenberg aan Pruisen toegekend, waaraan het tot op dezen dag gebleven is.

Onder het bestuur van den keurvorst Frederik III, bijgenaamd de Wijze (1485—1525), beleefde Wittenberg zijn grooten tijd. Frederik de Wijze deed, van 1490—1499, de Slot-, later ook Universiteitskerk bouwen, die bestemd was tot het bewaren van een van Christus' kruisiging afkomstigen bloedigen doorn, door den Franschen koning Filips den Schoone aan zijn gemalin geschonken; hij ook was 't, die, van 1499 tot 1518, het oude slot deed herbouwen. Maar vooral door de stichting van een universiteit, in 1522, schonk hij de stad een nieuwen luister; deze moest, naar Frederik's bedoeling, in het keurvorstendom Saksen een zelfde brandpunt van geestelijk streven vormen als de universiteit Leipzig in het hertogdom Saksen deed, dat bij de verdeling van het Saksische land in 1485 aan de Ernestijnsche lijn van zijn Huis was toegewezen.

Ofschoon weldra uitnemende geleerden aan de Wittenbergsche universiteit verbonden waren, werd zij toch eerst door het optreden van Dr. Maarten Luther wijd en zijd bekend.

Luther! Het is niet mogelijk over Wittenberg te schrijven en over dezen man te zwijgen. Maar „neutraal” spreken over Luther en zijn optreden, het is al bijkans even onmogelijk. Daarom moeten wij ons bepalen tot een ietwat dorre opsomming van feiten. En gij, Sancta Neutralitas, gij aangebeden patrones van zoovele landgenooten in deze dagen, sta ons bij!

* * *
Een der eerste hoogleeraren aan de nieuwe universiteit was de Augustijner prior Johan von Staupitz, een hoogst bekwaam en veelzijdig ontwikkeld man, onder wiens leiding het beroemde Erfurter klooster stond. Daar leerde hij den monnik Maarten Luther kennen, die in 1505 in het klooster zijn intrede had gedaan, en er in 1507 tot priester was gewijd. En al spoedig merkte hij de buitengewone begaafdheid van den 24-jarigen priester op. Reeds in 1508 drong hij er bij den geleerden ordebroeder op aan, zijn woonplaats naar Wittenberg te verleggen, waar ook een Augustijnerklooster was, en zijn gaven aan de jonge universiteit ten goede te doen komen. Luther gaf gehoor aan het verzoek van zijn vicarius en begon weldra zijn academische werkzaamheid in zijn nieuwe woonplaats. Daar hij nog geen theologischen graad bezat, gaf hij eerst college over filosofie en dialectiek, maar toen hij in 1509 „bijbelsch Baccalaureus” was geworden, mocht hij ook godgeleerde voorlezingen houden. Dogmatische vraagstukken zou hij eerst een half jaar later

mogen behandelen, na zijn benoeming tot „Sententarius”. Maar nog vóór hij hiertoe benoemd was, riep het Erfurter klooster hem terug; de wetenschappelijke afdeeling er van had zijn krachten noodig. Dan volgt in 1510 zijn reis naar Rome, waar hij vier weken verbleef. In 1511 werd hij naar Wittenberg teruggeroepen, waar hij het volgend jaar den graad van doctor in de theologie verkreeg; tevens nam hij het hoogleeraarschap voor bijbelverklaring van den aftredenden Staupitz over. En dan komen een vijftal jaren van studie en nadenken, waarin zich bij hem, zonder dat hij het aanvankelijk zelf beseftte, langzamerhand denkbeelden vormden, die afweken van de leer der Kerk.

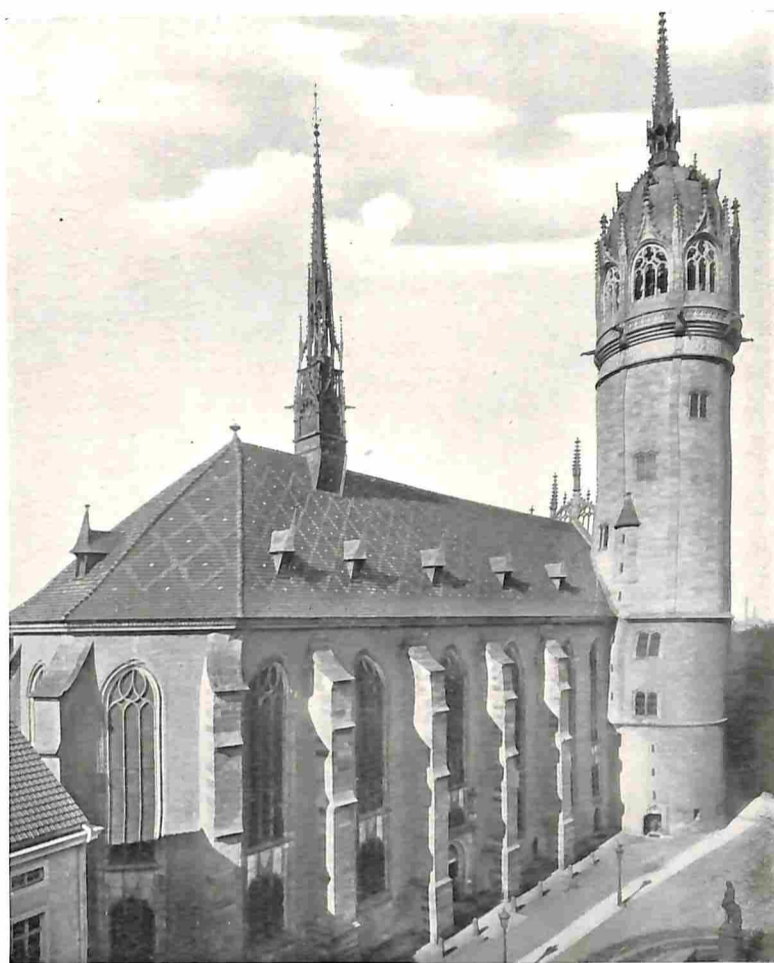
Het bestrijden van die leer, het ontkennen van de rechten van „Christus' Stedehouder op aarde”, de paus, lag nog eenszins in zijn bedoeling, toen hij de opzienbarende 95 stellingen aan de deur van Wittenberg's Slotkerk bechtte, waarin hij in algemeene bewoordingen opkwam tegen de niet steeds kiesche wijze, waarop in dien tijd handel in aflaten werd gedreven. Het hechten van stellingen aan een dergelijke deur was toen de gebruikelijke manier om gelegenheid te geven tot openbaar debat over de daarin neergelegde denkbeelden, zooals ook uit den aanvang van het in het Latijn gestelde stuk blijkt, die, letterlijk vertaald, aldus luidt: „Uit liefde tot de waarheid en het verlangen om haar aan den dag te brengen, zal te Wittenberg over hetgeen hieronder geschreven staat gedisputeerd worden, onder presidium van den Eerwaarde Vader Martin Luther, Meester in de vrije kunsten en in de H. Theologie, en van laatstgenoemde aldaar gewoon Leeraar. Hij verzoekt derhalve, dat zij, die niet tegenwoordig zijn en mondeling met ons handelen kunnen, dit, afwezig zijnde, schriftelijk mogen doen. In naam onzes Heeren Jezus Christus. Amen”. Het academisch dispuut ging niet door, maar het stuk baarde geweldig opzien, en de tegenstanders bleven niet in gebreke, den steller er van als een man met kettersche denkbeelden aan te vallen. Toen Luther zijn denkbeelden niet wilde herroepen en steeds verder op den ingeslagen weg voortging, werd ten slotte, in den zomer van 1520, over hem de ban uitgesproken. Dan volgt Luther's eerste revolutionnaire daad tegenover Rome, de openlijke opstand: de verbranding in het openbaar van den pauselijken banbul, op den 10en December 1520, even buiten Wittenberg's Elsterpoort.

In 1521 trekt hij naar den Rijksdag te Worms, weigert te erkennen dat hij godwaald heeft, en spreekt de bekende woorden uit: „Hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij! Amen”. Op den terugtocht wordt hij door toedoen van zijn beschermer Frederik den Wijze, volgens een gemaakte afspraak, in schijn gevangen genomen, en naar den ouden Wartburg bij Eisenach gebracht, om hem tegen de woede van zijn vele en machtige vijanden te beschermen. Daar vertoefde hij tien maanden onder den naam van „jonker George”; in December 1521 heeft hij zich evenwel in 't geheim eenige dagen te Wittenberg opgehouden, daartoe gedreven door de baldadigheden van enkele zijner aanhangers tegenover de verdedigers der oude leer. Als echter de beroeringen voortduren, vooral door toedoen van Andreas Rudolf Karlstadt (die in 1513 hoogleeraar te Wittenberg was geworden en, aanvankelijk geheel met Luther's denkbeelden meegaande, ten slotte veel verder ging) en als Karlstadt ten slotte een soort beeldenstorm georganiseerd heeft, houdt Luther het op den Wartburg niet langer uit, en haast zich naar Wittenberg terug.

Het ligt niet op onzen weg om uit te weiden over zijn verder leven en zijn onvermoeide werkzaamheid in dienst van de zaak, die hij meende te moeten voortstaan. Vermelden wij nog slechts zijn tweede revolutionnaire daad: zijn huwelijk met Katharina von Bora, een gewezen non, in 1525. Hiermee bracht hij in praktijk de beginselen, welke hij reeds eenige jaren in zijn strijd tegen het priestercelebaat had voorgestaan. Maar zijn tegenstanders wezen er op, dat hij zoodoende de gelofte van kuischheid, door hem als monnik afgelegd, schond, en zoo maakte hij zich bij hen nog meer gehaat. Het Augustijner of „Zwarte” klooster te Wittenberg, dat sedert het einde van 1523, toen de laatste monnik, Eberhard Brisger, vertrok, had leeggestaan, werd de woning, hem door den keurvorst aangewezen; later, in 1532, volgde een officieele schenking door keurvorst Johan, die den in 1525 overleden Frederik den Wijze was opgevolgd.

In het „Zwarte” klooster te Wittenberg heeft Luther de rest van zijn leven doorgebracht; slechts in 1530 is hij een half jaar afwezig geweest, toen hij op weg naar den Rijksdag te Augsburg, welke stad hij wegens het ontbreken van een vrijgeleide niet bereiken kon, geruimen tijd op de vesting Koburg verblijf hield.

Op 62 jarigen leeftijd (in 1546) stierf hij te Eisleben, waarheen hij ter beslechting van een twist gereisd was,

WITTENBERG. DE SLOTKERK.

TUSSEN TWEE STEUNBEREN VAN DEN KERKMUUR HET PORTAAL, OP WELKE DEUREN LUTHER VIER EEUWEN GELEDEN ZIJN 95 STELLINGEN AANSLOEG.

maar te Wittenberg, in de Slotkerk, is zijn stoffelijk overschot bijgezet.

De vraag, of de menschheid aan Luther buitengewoon veel goeds of buitengewoon veel slechts dankt, blijve hier onbeantwoord. Algemeene waardeering verdient echter zijn volkomen meesterschap over de Duitsche taal; met hem, met zijn Bijbelvertaling vooral, begint in de geschiedenis der Duitsche taal een nieuw tijdperk.

Naast Luther is het vooral zijn vriend Philippus Melancton (eigenlijk Schwarzert) geweest, die Wittenberg's roem heinde en ver bekend heeft gemaakt. In 1518 werd hij er hoogleeraar in de Grieksche taal en letterkunde; Luther zelf heeft erkend, dat hij zich, wat wetenschappelijkheid betreft, met Melancton niet meten kon. Hij heeft zich, zooals men weet, eenszins bij het Grieksch bepaald, maar is mede een krachtig voorvechter der Hervorming geworden. Een geheel ander man als de heftige Luther was de bezadigde, zachtmoedige, beminnelijke geleerde,

WITTENBERG.

DE MARKT MET STADHUIS, VAN HET WESTEN GEZIEN. RECHTS DE TORENS DER STADSKERK, WAARIN LUTHER HERHAALDELIJK ALS PREDIKER IS OPGETREDEN.

wien na Luther's dood een groot deel van 't vertrouwen, door dezen genoten, werd overgedragen. Dezen man met het zwakke lichaam maar den sterken geest, die nog in 1557 pogingen aanwendde om tot een vergelijk met de Roomsche katholieken te komen en wiens laatste wensch voor zijn overlijden — hij stierf in 1560 te Wittenberg — de eenheid der kerk was, danken de aanhangers der Hervorming zeker bijkans evenveel als den fellen strijder Luther, die echter den eersten steen aan het rollen bracht.

De Universiteit te Wittenberg bleef ook na zijn dood door voortreffelijke geleerden beroemd, doch in de 18e eeuw ging zij, vooral door den bloei van Leipzig's hoogeschool, kwijnen en op 't einde der 18e eeuw werd zij nog slechts door enkele honderdtallen studenten bezocht. Gedurende de belegeringen van 1813 en 1814 was zij naar Kemberg en Schmiedeberg verlegd, en in 1817 werd zij ten slotte opgeheven, of, zooals het heette, met de universiteit te Halle „vereinigt“.

Wittenberg is geen stad, die men allereerst bezoekt om wat er nog heden te zien is en te genieten valt, maar om de gebeurtenissen, die zich hier afgespeeld, en de mannen die hier geleefd hebben, en waaraan nog enkele gebouwen en gedenktekenen herinneren.

Het is een stille stad thans, zoo groot ongeveer als ons Alkmaar; en evenals daar loopt — of liep tenminste tot voor enkele jaren — hier een paardetram door de hoofdstraat.

Eenige moeite kost het in den beginne bij een bezoek aan Wittenberg zich voor te stellen, dat hier voor vierhonderd jaar het verzet tegen Rome ontvlamde, dat hier geheel nieuwe denkbeelden over vraagstukken van groot gewicht het eerst verspreid werden, dat hier honderden studenten leven en beweging in de straten brachten, dat de oogen van duizenden eens op dit stadje zijn gevestigd geweest.

Ook in andere opzichten lijkt het huidig Wittenberg weinig meer op het Wittenberg der reformatie. Het is niet meer de belangrijke vestingstad, in den vorm van een langwerpigen driehoek gebouwd, met vier poorten in de wallen, en door bastions, ronddelen, caponières en droge en — aan de Elbe-zijde — waterhoudende grachten omringd, die door Napoleon nog zoo krachtig werd versterkt, en later Berlijn aan de zuidzijde tegen overvallen moest dekken. De vestingwerken zijn in 1873 gesloopt en de wallen en grachten grootendeels in plantsoenen veranderd of bebouwd. De belegeringen in 1760, en vooral die in 1813 en 1814, waarbij telkens een belangrijk deel van de stad in de asch werd gelegd, hadden de stad bovendien reeds veel van haar eerbiedwaardig uiterlijk doen verliezen. Toch zijn er nog wel huizen en gebouwen die de eeuwen hebben getrotseerd, en daaronder die, welke het krachtigst herinneringen opwekken aan de eerste jaren der Hervorming.

De reiziger, die het station verlaten heeft, bevindt zich, nadat hij den stationsweg afgewandeld en den spoorweg Berlijn—Halle overgestoken is, al spoedig bij de plaats, waar Luther, onder het uitspreken van de woorden: „Wijl gij de waarheid Gods verteerd hebt, zoo vertere ook u heden het vuur“, de pauselijke banbul in de vlammen wierp. Daar verheft zich thans een eik, de „Luthereik“, te midden van een plansoentje. Even verder verrees de Elsterpoort. Na eenige schreden komen we in de Kollegienstrasse, waarin al spoedig links de renaissance-gevel van het Augusteum de aandacht trekt; het doet dienst als seminarium en werd gebouwd van 1564—83; het verving eenige gebouwen van het Augustijnerklooster, waarvan zijn verdwenen het eenvoudige kapelletje, het koetshuis, de brouwerij en het gedeelte, waarin zich Luther's studeerkamer bevond, die op de Elbe uitzag. Bewaard gebleven is het hoofdgebouw, dat men op den binnenhof aanschouwt, en dat in 1873 is gerestaureerd. Hier is nog veel, dat aan den Hervormer herinnert. 1) Zoo de gebeeldhouwde poort, die Luther op aansporen van zijn vrouw liet maken, boven welke ter rechterzijde zijn wapen is aangebracht met het opschrift: „Hij (n.l. Christus) leeft“, en ter linkerzijde zijn beeltenis met het opschrift: „In het 57e levensjaar“ en de bij dezen strijd lustigen werker o.i. niet zeer passenden tekst: „In stil zitten en vertrouwen zal mijne sterkte zijn“. Op de

eerste verdieping is de groote woonkamer van Luther, waar allereerst de aandacht trekt de groote pyramide-vormige Duitse kachel, versierd met de beelden der Evangelisten en allerlei symbolische voorstellingen. Verder staat er nog de oude eikenhouten tafel. En voor 't raam de breede vensterbank, met uitzicht in den ouden kloostertuin. Plafond en muren, beide dagteekenend uit Luther's tijd, zijn fraai beschilderd. Op dezelfde verdieping bevinden zich nog de aula, de gehoorzaal van Luther, en een aantal kamers met merkwaardigheden en schilderijen — waaronder zeer fraaie van Lukas Cranach — betrekking hebbende op Luther en de Hervorming.

Teruggekeerd in de Kollegienstrasse, zien we even verder het woonhuis van Melancton, welks topgevel gothische vormen vertoont, en waarin de in 1898 vernieuwde sterfkamer van dezen hervormer te bezichtigen is. We zijn thans genaderd bij de gebouwen, waarin de beroemde universiteit zijn zetel had; het centrum van den opstand tegen de Moederkerk doet thans dienst als... kazerne.

De Kollegienstrasse voert ons naar de Markt, waarvan vooral onze afb. op blz. 520 een goede voorstelling geeft. Aan de noordzijde wordt dit plein afgesloten door het in de 16e eeuw gebouwde maar in 1768 vernieuwde Stadhuis, dat met zijn topgevels en overdekte stoep een zooal niet buitengewoon fraai, dan toch wel eerwaardig uiterlijk heeft. Daarvoor standbeelden van Luther en Melancton, beide — mirabile dictu! — onder een gothisch baldakijn.

Achter de huizen aan de oostzijde rijzen de torens van de Stadskerk op, een bedehuis uit de 14e eeuw, dat daarna evenwel meer dan eens verbouwd is; Luther heeft er veel in gepreekt, evenals Johan Bugenhagen, de derde voorname voorvechter der Hervorming, die in 1523 te Wittenberg predikant werd en in 1525 hoogleraar aan de universiteit. Zijn sterfhuys, thans „Superintendentatur“, staat ten oosten van de Stadskerk. Teruggesloopt naar de Markt, zien we op de hoek van Elb- en Schloszstrasse een huis, waarin thans een apotheek gevestigd is. Hier — d.w.z. op deze plaats, want dit huis is van jongeren datum — woonde de beroemde schilder van den eersten Hervormingstijd, Lukas Cranach de oude, die ook burgemeester van Wittenberg is geweest.

Ten slotte richten wij onze schreden door de Schloszstrasse naar het slot en de slotkerk. Van het oude slot, zooals dat door Frederik den Wijze herbouwd werd, is weinig meer over; het stond op den uitersten zuidwestpunt van de vesting Wittenberg, werd tijdens het beleg van 1760 grootendeels vernield en had ook in 1813 en 1814 weer veel te lijden; in laatstgenoemd jaar wist de Fransche commandant maarschalk Victor zich, nadat de stad reeds door de Pruisen vermeesterd was, met zijn troepen nog eenige uren op het slot te handhaven. Thans doet het dienst als... kazerne.

De Slotkerk, die ten Noorden van het Slot aansloot, werd tijdens dezelfde belegeringen deernlijk geteisterd; in 1760 verbrandden o.a. de houten deuren, op welke Luther in 1517 zijn stellingen aansloeg. Deze zijn in 1858 vervangen door metalen deuren, afgebeeld in ons vorig nummer, waarop de stellingen in brons gegrift zijn; in den boog daarboven een voorstelling van Christus aan het kruis, met Luther en Melancton aan zijne voeten. Nog hooger links en rechts standbeelden van den in de kerk begraven keurvorst Frederik den Wijze en zijn opvolger Johan den Standvastige. Het inwendige van de Slotkerk, 1885—'92 smaakvol gerestaureerd, is indrukwekkend mooi; het biedt verder veel fraais en bezienswaardigs, voornamelijk herinneringen aan en afbeeldingen van de voornaamste hervormers. Het graf van Luther bevindt zich voor den kansel, dat van Melancton bij de deur met de stellingen. Merkwaardig is de gedaante van den toren, die zich als een waterleiding-toren uit den tijd der gothiek voordoet. Onder den koepel leest men „Ein feste Burg ist unser Gott, ein gute Wehr und Waffen“, de aanvangsregels van Luther's bekende lied.

Hiermee is wel het voornaamste opgenoemd, wat Wittenberg

1) Bijzonderheden ontleend aan Dr. J. F. Beerens' opstel in „Maarten Luther in zijn leven en werken van 1483—1515“. Amsterdam 1917. S. L. v. Looy.

Foto Leipziger Presse-Büro.

WITTENBERG.

HET AUGUSTEUM, DIENSTDOENDE ALS GODGELEERD SEMINARIUM EN IN DE TWEDE HELFT DER 16DE EEUW GEBOUWD OP HET TERREIN VAN HET AUGUSTIJNER-KLOOSTER.

den bezoeker te zien geeft, gezwegen dan van de kunstschaten, die de meeste hierboven genoemde gebouwen bevatten, waaronder vooral schilderijen van de Cranachs vermelding verdienen. Er is nog meer, zoo de kapel van het Heilige Lijk. En een standbeeld van keizer Frederik, vader van Wilhelm II. En dan is er nog een derde... kazerne.

* * *
Uit een wel wat dorre aaneenschakeling van feiten en bezienswaardigheden bestaat dit artikel. Het kon moeilijk anders. Want, nog eens, Wittenberg is vooral belangwekkend door de herinneringen die het opwekt aan een tijd, waarover zoo heel verschillend gedacht wordt.

Wij hopen er intusschen in geslaagd te zijn onzen lezers een ietwat duidelijker voorstelling te hebben gegeven van de plaats, waarin, vier eeuwen geleden, zulke gewichtige gebeurtenissen voorvielen, het oude universiteitsstadje bij de Elbe, waar de kerkhervorming geboren werd.
A. L.

IL PADRONE.

DE reiziger welke van Rome komende de Pontijnsche moerassen wil doorkruisen, ziet, zoodra hij die betreedt, Cisterna di Roma liggen. Op een heeten zomerdag in 1913 was ik met mijn vriend Pawlik op weg daarheen, dat wil zeggen, wij zaten een paar meter bezijden den straatweg in het gras en babbelden zoo'n beetje met elkaar over nietigheden.

Voortdurend reden Napelsche vrachtwagens op twee wielen in beide richtingen ons voorbij. De koetsiers liggen meestal te slapen onder een reusachtig zonnenscherm. En waarom ook niet? De oude knol weet meestal den weg alleen ook wel; jaar in jaar uit trekken zij door de eentonige Campagna.

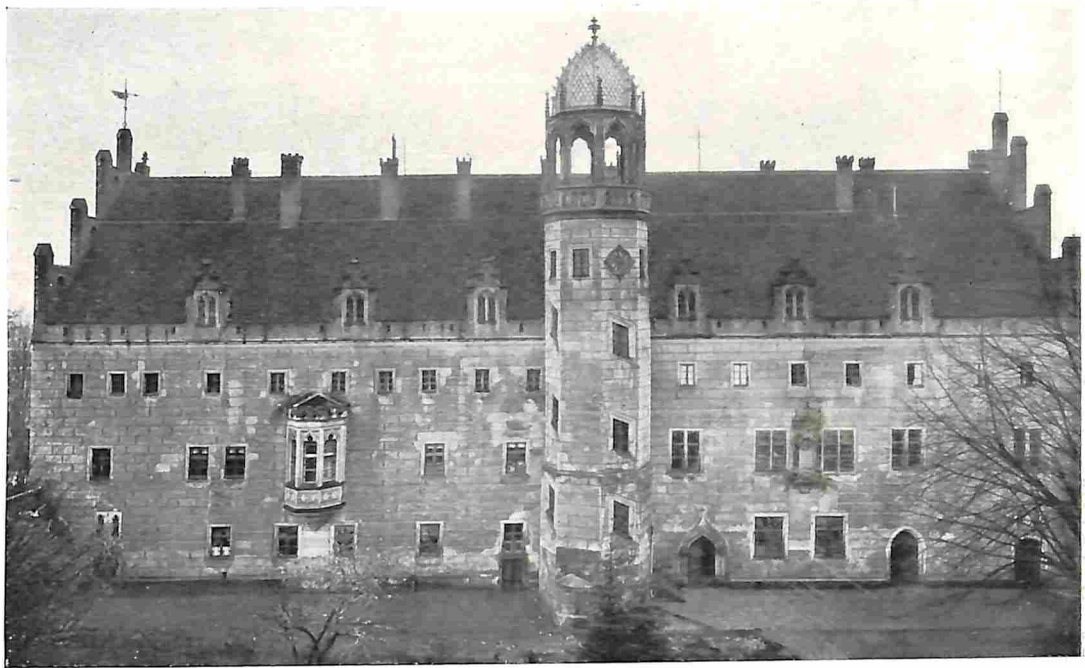
Maar de Cocchieri, als echte zonen van Italia, spreken van hun landstreek steeds vol enthousiasme.

Prachtige figuren! Hoewel hunne ontwikkeling vrijwel alles te wenschen overlaat, verstaan ze toch drommels goed wat de „messagero” hun vertelt. En allen steekt de politiek in het bloed, allen nemen levendig deel aan de regeering van het koninkrijk, allen zijn volmaakte democraten en voortreffelijke redenaars.

Ach, die opwindung, als ze iets op het hart hebben! Die sierlijke gebaren bij ieder woord. Armen, beenen, schouders, oogen, rug, alles is in beweging, zelfs hun onvermijdelijke groote hoed maakt allerlei gevaarlijke bewegingen; alles aan hen siddert, beeft... en vormt om zoo te zeggen het begeleidende koor bij den solozang van den spreker. Allen zoeken met veel misbaar tegen elkander op te schreeuwen, ieder probeert den indruk van wat hij zegt zoo groot mogelijk te maken. Daarna nog een groote krachtsinspanning tot slot van zijne oratie, een soort krampachtig samentrekken van het geheele lichaam om de slottirade, het fameuse „Ecco”, met veel bravour eruit te kunnen slingeren.

Een dergelijken meester in de rederijderskunst hadden wij leeren kennen in den persoon van een voerman, die ons wilde medenemen naar Cisterna di Roma. Ook hij was door en door een politicus. Met de aangeboren gratie en bekoorlijkheid van den Italiaan maakte hij ons, „stranieri”, het onderscheid tusschen twee nieuwe belastingontwerpen duidelijk. Daarbij schimpte hij barbaarsch op den koning, die de voerlui der Campagna niet ter hulp kwam in hun strijd tegen het kapitalisme; hij schold hem uit en vervloekte hem, om kort daarop uit een van zijn ruime zakken een oude, verkreukelde fotografie op te diepen en ons met diepgevoelden nationalen, ik mag wel haast zeggen vaderlijken trots, Mafolda en Jolanda voor te stellen, die onvergelykelijk lieflijke kinderen. En, signori, dat moeten zij wel zijn, daar zij dochters zijn van den glorieuzen Koning van Italie; maar dit eerst — neen—maar dit, hier... la regina nostra, deze engelachtige Koningin, die God in zijne bijzondere genade het edele volk der Italianen beschoren heeft... o, en dan hier:... HIJ ZELVE,... il RE NOSTRO — Onze Koning, wiens edelmoedigheid geene grenzen kent!...

Den wakkeren voerman kwamen bij zijne woorden de tranen van ontroering

WITTENBERG.

HET Z.G.N. LUTHERHUIS, HET BEWAARD GEBLEVEN HOOFDGEBOUW VAN HET AUGUSTIJNERKLOOSTER WAARIN LUTHER IN 1508 ALS MONNIK ZIJN INTREDE DEED, EN DAT HEM LATER TOT WONING HEEFT GEDIEND.

haast in de oogen; een rederijker die zich aan zijne eigene rede bedwelmt.

De viezige foto dook weer in zijn ruime schuilplaats terug.

Gloeiend heet brandde de Augustuszon vanuit den wolkeloozen blauwen hemel. De twee grauwtjes voor den wagen sukkelden langzaam verder. En naast mij zat Pawlik Sostschenko, een uit Rusland verbannen anarchist.

„Pawlik”.

„Wat wil je, Sascha?”

„Ecco, libertas”.

„Slavenziel”.

Laat in den avond kwamen wij in Cisterna di Roma aan. Alle padroni, tabaccari, negozianti en andere centjesrenteniers, zaten voor hunne deuren en bespraken de oorlogsgebeurtenissen, die destijds alle Italiaansche gemoederen in beweging brachten.

Wij namen met onzen cocchiere onzen intrek in een kleine trattoria. Een ontzettende atmosfeer hing er boven de drie tafeltjes, die alle geheel omstuwd waren door voerlui, handelsmensen, wat dorpsdespoten en andere kleine luyden.

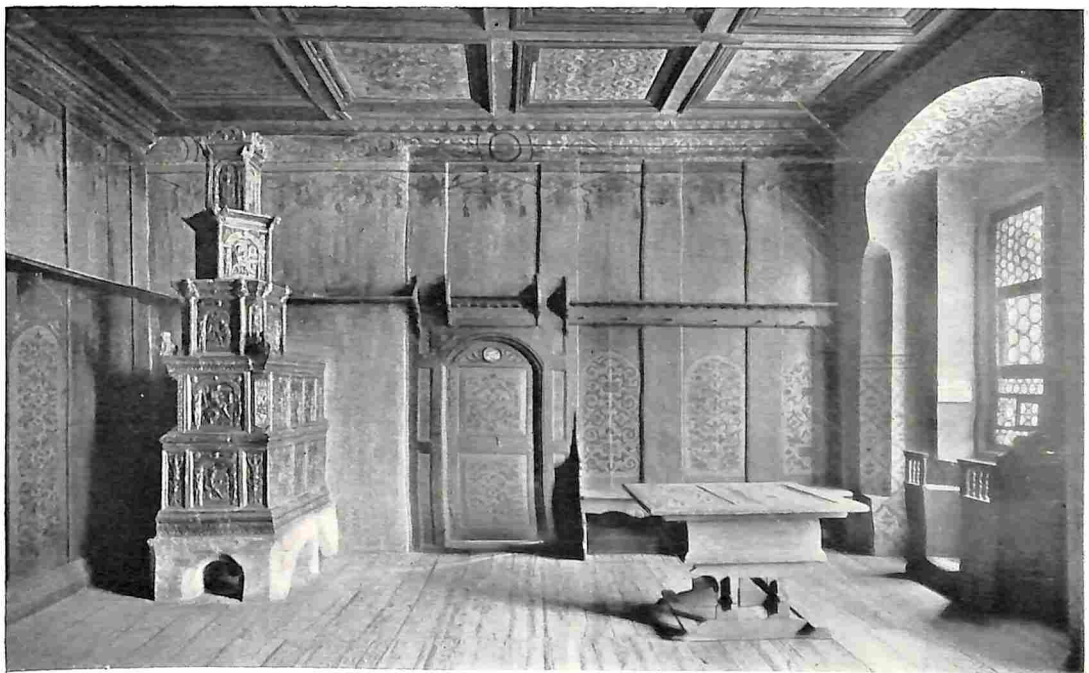
De magere padrone met zijn doorschijnend water-en-melkgezicht scharrelde zoo langzaam mogelijk van achter zijn buffet naar ons toe.

„Mezzo? Tutto?”

„Tutto, Duo,” bestelde onze koetsier. En bij deze tutti kwamen al spoedig meerdere tutti en mezzii.

Men dronk, en langzaam kwam de stemming erin. Zelfs op het zuringezicht van den padrone verscheen nu en dan een glimlach.

Men vroeg waar wij thuishoorden. De vraag werd door een kleinen, dikken padrone met een kogelrond, van vet en zweet glanzend gelaat, tot ons gericht.

WITTENBERG.

LUTHER'S WOONKAMER IN HET „LUTHER-HUIS”.

WITTENBERG.

DE WARTBURG BIJ EISENACH, WAAR LUTHER ZICH ONDER DEN NAAM VAN JONKER GEORGE NA ZIJN OPTREDEN IN DEN RIJKSDAG TE WORMS EEN TIENTAL MAANDEN SCHUIL HIELD.

„Wij zijn Oostenrijkers”.

O-ooo... dat had men niet verwacht. De kleine, stekende varkensoogjes in het gelaat van onzen overbuurman rolden vergenoegd heen en weer.

„Aha, Austriachi?”

„Ja, Austriachi...” De padrone kwam langzaam op gang; hij praatte en praatte, half Italiaansch en half Duitsch, denkkelijk ons ten pleziere. „Vijftien jaar lang ben ik iederen zomer in Duitschland en Oostenrijk geweest, steeds een heelen poos achter elkaar, maar geloof mij, amico, Austria heb ik leeren haten daarbij. Met een eerlijken haat... niet tegen het volk... o neen, niemand is humaner dan elke Oostenrijker op zich zelf beschouwd — maar de Staat, de Oostenrijksche despotische manieren, Oostenrijk zelf, dat haat ik — als den vijand der wereld. Men zegt dat Oostenrijk het bolwerk is van Europa tegen het Oosten, maar het is tevens het bolwerk van Azië tegen Europa's democratie. En dat heele vermoldde bouwwerk, dat onder den naam Oostenrijk met heel veel moeite bij elkaar wordt gehouden, dat is onze vijand. Reeds meer dan honderd jaar geleden hadden wij kunnen zijn waar wij nu zijn. Wie heeft ons eeuwenlang geknecht, iedere poging tot nationale eenheid steeds weer verstikt en voortdurend de ellende der miniaturdespotendommen bestendig? Wie heeft heden ten dage nog onze beste provincies in zijn bezit, die in den grond even zuiver Italiaansch zijn als de Berlijnsche kazernes Pruisisch? Dat is Austria.... Maar ik zeg jullie, vrienden, dat de dag zal komen, wanneer het jonge Italiaansche leger over het Karstgebergte klimt en neemt, wat ons, jawel, ons behoort; Ecco!”

„Ecco, Ecco, Ecco,” weerklonk het in den kring der koetsiers. De cogen bliksemde en zenuwachtig vertrok hier en daar een mond. Wild fonkelden de zwarte muizenogjes van den padrone. Zelfs de droogpruimer achter het buffet veroorloofde zich een ondefinieerbaar glimlachje.

Sedert waren twee jaren * verlopen; men schreef Augustus 1915. Onze compagnie lag reeds drie weken zonder eenige hoop op aflossing in een van de voorste stellingen van de Boven-Isonzo, dagenlang zonder warm eten, zonder slaap, zonder drinken; en daarbij bloedige verliezen lijdend.

Het was op een Zondag. Gedurende de geheele week voortdurend gevechten, altijd weer gevechten; overdag in een gloeiende hitte, in regen en koude des nachts. Dien dag brandde de Augustuszon heeter dan ooit en de doorweekte grond was allang weer opgedroogd. Den heelen dag was er nog geen schot gevallen, doodsche stilte in den heelen omtrek. Voor ons lagen de Italiaansche loopgraven. Men hoorde de „vijanden” spreken; men voelde hunne nabijheid, die altijd neerdrukkend werkt op het gemoed. En dan beheerscht u de gedachte: Europa is aan het vechten — Europeanen vermoorden elkaar wederkeerig — Europeanen van denzelfden stam, menschen die allen thuis een trouw hart hebben, dat in angst en vrees aan zijn lieveling denkt. — En allen gelooven het zoo gaarne wat men hun voorpraat, — de vijand heeft ons overvallen, jawel — arglistig overvallen — of tenminste, hij was van plan ons te overvallen.

Ik wenschte alleen te zijn — ver achter de loopgraaf, om tenminste weer eens een enkel uur uit dit menschenwaardig gedoe los te komen. Op een heuveltje ging ik plat op den buik

liggen. Een prachtig vergezicht: heel in de verte de met sneeuw bedekte Alpen-toppen, voor mij de bontgekleurde bosschen en daarnaast de eentonig-grijze kale rotsen van den Karst. Kleine witte huisjes schemerden als aardige stukjes speelgoed tusschen het groen der weiden. Aan den hemel dreven witte wolkjes en heel ver boven de witte Alpen was een bloedroode weerschijn aan den hemel. Vlak voor mij een groene wei met allerlei bloemen, als het fluweelzachte vel van een reusachtig fabeldier. Een oude halfverdorpe pijnboom stond op een heuveltje midden tusschen zijne jongere broers — frisch en levenskrachtig zijn deze in hun jonge groen — de twijgen van den ouden boom zijn donker en nigen treurig ter aarde. De oude boom sterft — midden tusschen zijn jongere broeders en al de kleine bloemetjes rondom in het groene veld zijn getuigen ervan en laten de kopjes hangen als treurden zij om de stervende Majesteit. Rustig is zoo een dood — wie merkt er iets van?

Wat zei de padrone toch destijds. „Men zal het overwinnen, het van ouderdom verzwakte Oostenrijk”.

Vreemd...: nooit had ik, sedert dien, aan den padrone gedacht, en juist nu — voor den stervenden pijnboom. En de gedachte aan wat hij zeide drong zich met macht aan mij op. — „Het jonge zal het oude overwinnen, Oostenrijk gaat sterven...” juist als de oude pijnboom.

Het werd mij wee om het hart. „O goede God, Gij zult het niet toelaten. Jelui kleine bloemetjes, hebt toch medelijden met den grooten broeder. Hij deed u toch geen leed. O, mijn Oostenrijk, sterf toch niet...”

Nadenkend ging ik naar de loopgraaf terug. De zon verdween achter het grauwe Karstgebergte, de nacht loste den dag af. Aan de deur van mijn schuilplaats werd haastig geklopt. „Om tien uur moet de compagnie aanvallen”.

Bevelen kwamen en gingen. Een aanval bij verrassing op de Italiaansche loopgraaf, zonder voorafgaande artilleriebeschieting.

Men wachtte klokke tien af. Tirolers, Slovenen, Kroaten, Hongaren, Polen, Tschechen, Rumeniërs... allen wachtten, om voor Oostenrijk in den dood te gaan. Zonder eenig geraas klauterde men uit de loopgraven, alsof het een wandeling gold. De eigen draadversperring liet men al spoedig achter zich, het geweer onder den arm gereed houdend. Reeds zag men de kleine aardheuveltjes vlak voor zich...; doch het noodlot naderde, niemand wist later hoe...; de een of ander van de vijandelijke bezetting moest ons in het duister opgemerkt hebben. Ook de andere compagnieën waren opgerukt, doch niemand bereikte de loopgraven. Een moorddadig vuur ontving ons.

De grauwe massa van de Oostenrijkers vloot terug, zooals zij gekomen was, met den gruwzamen dood in den rug. En die haalde een vreeselijke oogst binnen.

Waar waren zij, al die brave jongens, die voor een half uur opofferingsbereid uit hunne loopgraven gekomen waren? Duizend dappere soldaten waren in den dood gegaan, neergemaaid door de Italiaansche machinegeweren als de korenbloemen in het veld. Daar lagen hunne doode lichamen, de gebroken oogen in den doodskramp omhoog gericht. Voor Oostenrijk's geluk, voor Oostenrijk's glorie.

Doch nog was het niet genoeg, nog eens hield de dood zijn oogst. „Avanti, Avanti” klonk het achter ons. En daar gingen zij — Avanti — in de koude armen van den dood. Moorddadig vuur, goedgemikte schoten der Tiroler scherpschutters. En weer herhaalde zich het gruwbare spel; Avanti, avanti. Toen vloot ook de groene massa terug; en de edelste zonen van Italië lagen op het groene grasveld; broeder naast broeder, in den dood verenigd, die elkaar in het leven niet begripen konden. „O, goede God, wat doet gij? Waar is Uw liefde? Laat mij toch in U gelooven, Vader; help ons!”

Het vale zilverschijnsel van de maan speelde op de gezichten der gevallen helden. „Luna, gij hebt gezien wat de broeder den broeder aandeed”.

De zeisenman had zijnen oogst binnen. Dicht bij mij, in de draadversperring, lag een doode man. Een magische kracht dreef mij tot hem. „Ga naar hem toe”. En ik ging. Slechts een paar meters ver. Daar lag hij over het prikkeldraad. Bleeke rozen vlocht het zwakke zilverlicht om zijne slapen, als een goddelijke doornenkroon.

Hoewel het streng verboden was, liet ik mijn electrisch zaklampje aanflitsen.

Het licht viel vol op het gelaat van den doode — en ik staarde hem lang, lang aan...

Het was de padrone uit de trattoria.

„Arme padrone!”

R. STEFANOVICZ SINEFF.

REGENHEILIGEN.

Algemeen verspreid vindt men nog het volksgeloof, dat het weer op een bepaalden dag een profetie inhouden zou voor volgende dagen, weken of zelfs voor het g. heele jaar. Om eenige voorbeelden te noemen grijpen we in de volksrijmpjes:

- If on the 8th June it rain,
It foretells a wet harvest, men sain.
- An Martini Sonnenschein,
Tritt ein kalter Winter ein.
- If August 24 be fair and clear
It betekens a prosperous autumn that year.
- Zit 't loof nog aan de boomen met Sint-Martyn,
Dan zal 't een koude winter zijn.

In Italie beweert men: Op Vastenavond in de zon,
Te Paschen bij 't vuur.

Maar, genoeg van die kritieke dagen. „Lostage” noemt de Duitscher ze en wat de regenprofeten betreft, ook wij kennen Sint-Margriet, die regenbrengend zes weken regen aan één stuk aankondigen zou. In Engeland beweert men hetzelfde van Saint-Swithin, in Frankrijk van St.-Médard (8 Juni), waarvan het volksrijm zegt:

S'il pleut le jour de St. Médard
Il pleuvra quarante jours plus tard.

In het Noordwesten van Duitschland zijn het de Zeven-slapersdag (27 Juni) en de Zevenbroederdag (10 Juli) welke het karakter van het weer voor een zevental weken aangeven zouden. Die heilige Medardus voert als embleem een arend en de legende vertelt van hem, hoe hij eens in het open veld met de zijnen door een regenbui overvallen werd. Zijn gezelschap regende daarbij doornat, doch de goede heilige werd beschermd tegen den regen door een arend, welke zijn beschuttende vleugelen zoolang de bui duurde boven den heilige hield uitgespreid. Dit kan ons het verband tusschen St.-Médard en den regen verklaren, doch er moet over 't algemeen toch wel een gemeenschappelijke reden bestaan, een greintje waarheid bevattend, om het internationale geloof in het bestaan van regenheiligen aanneembaar te maken. De officieele wetenschap heeft naar het bestaan van dien grond gezocht, verscheidene meteorologen, waaronder de bekende Eisenlohr, hebben vastgesteld, dat er, in den breede gesproken, van al die boerenregels voor het weer maar zeer weinig uitkomt. Doch daarnaast moet worden toegegeven, dat treed eenmaal in het tweede kwartaal, met name om en bij de zonnwende, een weersverandering in, men dan ook meermalen terecht een 4 à 6 tal weken hetzelfde weer kan verwachten. Het doet daarom zeer weinig ter zake op welken dag dat keerpunt juist valt; de tamelijk onzekere regel zou dus werkelijk met eenigen grond kunnen luiden: Zooals het weer omslaat tusschen 20 en 27 Juni, zoo zal het zich karakteristiek kunnen voordoen in de daaraan volgende vier of zes weken! G.

NIEUWE STREPTOCARPUS HYBRIDEN.

ONDER de gewassen, die op de in September te Leiden gehouden Groote Plantenkeuring in het bijzonder de aandacht trokken, waren ook nieuwe hybriden van *Streptocarpus*, ingezonden door den Hortus te Leiden. Het waren dan ook wel zeer eigenaardige planten met haar groote bladeren, waar de losse trossen witte of blauwe bloemen sierlijk bovenuit staken.

De *Streptocarpus* zijn voor het meerendeel tropische planten, zij behooren tot de uitgebreide familie de Gesneraceën en komen voornamelijk in Zuidelijk Afrika voor.

Verscheidene soorten van het geslacht kenmerken zich door de bijzonderheid, dat zij slechts één blad vormen, dat bij enkele een zeer groote afmeting kan bereiken en naar omlaag hangende er een vreemd voorkomen aan verleent. „Olifantsooren” hoorden wij ze wel eens noemen en door haar vorm doen de bladeren daar werkelijk wel wat aan denken.

Nog geen vijftien jaren geleden werden de *Streptocarpus* uitsluitend in de Botanische tuinen aangetroffen, totdat een Engelsche kweeker bemerkte, dat zij ook als bloemplanten waarde konden hebben. Door teeltkeus en kruising wist de knappe bloemist binnen enkele jaren van de *Streptocarpus Revii*, die met fletsblauwe bloemen bloeit, een ras te verkrijgen met witte en licht roode bloemen, en door er voortdurend in te blijven werken, behoort de *Streptocarpus hybridus*, zooals zij nu genoemd wordt, tot de fraaiste bloemplant voor de gematigde kas. Zij prijkt met bijzonder groote bloemen in allerhande kleuren. Dit ras onderscheidt zich echter van de andere, doordat het een aantal, zij het dan ook niet veel, kleinere bladeren vormt.

Onder de grootbladige *Streptocarpus* behooren wel tot de fraaiste *Str. grandis* en *Str. Haygarthii*. In bladvorm komen zij vrij wel overeen; zij maken beiden slechts één blad, dat een lengte van ± 80 bij een breedte van ± 60 c.M. kan bereiken; van beide soorten zijn de bladeren licht groen met een bijzonderen glans.

De bloemen van deze beide soorten steken hoog boven de bladeren uit, zij zijn tot losse trossen vereenigd, smal, buisvormig,

bij de eerste soort licht paarsblauw, bij de laatste vaal wit. Beide werden dan ook meer om de eigenaardige bladeren dan om de bloemen gekweekt.

Toen nu verleden jaar in den Hortus te Leiden enkele planten van beide soorten te gelijk met eenige *Str. hybridus* stonden te bloeien, kwam men tot het denkbeeld ze met elkander te kruisen. De bewerking gelukte zeer goed en lang duurde het niet of men was er in het bezit van een aantal zaailingen. Aanvankelijk deden de jonge planten geheel aan de *Str. grandis* en *Str. Haygarthii* denken, zij vormden toch slechts één enkel blad, een eigenschap, die zij dus van de moeder hadden overgenomen. In den voorzomer begonnen de planten neiging tot bloeien te toonen, haar bladeren waren toen ± 60 c.M. lang en 50 c.M. breed. Doch ziet, de bloemenstengels werden tot 50 c.M. lang, en wat vooral een verrassing was, de bloemen toonden in alle opzichten de vorm en bijna de afmeting van die van de vaderplant. In deze kruising waren dus de goede eigenschappen van vader en moeder beiden vereenigd; men is er in geslaagd een bladplant met mooie bloemen te verkrijgen en die zijn er niet veel. Eigenaardig is het ook, dat, terwijl de kruisingen van de *Str. Haygarthii* uitsluitend witte bloemen dragen, die van de *Str. grandis* verschillende tinten van blauw vertoonen.

Voor plantenverzamelingen zijn deze kruisingen zeker een aanwinst; of zij dit ook voor den handel zullen zijn, moet afgewacht worden, het moet blijken of de op slanke stengels staande losse bloemtrossen ook voor bloemwerken geschikt zijn. Blijkt dit het geval te zijn, dan zal het zeker niet lang meer duren of men zal deze interessante planten met bloemen in allerhande kleuren aangeboden krijgen.

De kultuur dezer *Streptocarpus* is voor ieder, die over een warm kasje kan beschikken, zeer eenvoudig. De fijne zaden moeten zeer vroeg in het voorjaar uitgezaaid worden; zij kiemen gemakkelijk. De jonge plantjes worden, na één keer gespeend te zijn, in kleine stekpotjes opgepot, waartoe een losse, doch voedzame grond wordt gebruikt. Bij de behandeling moet er vooral op gepast worden, dat de uiterste spitsen der bladeren onbeschadigd blijven, aangezien anders de bladpunt gaat insterven,

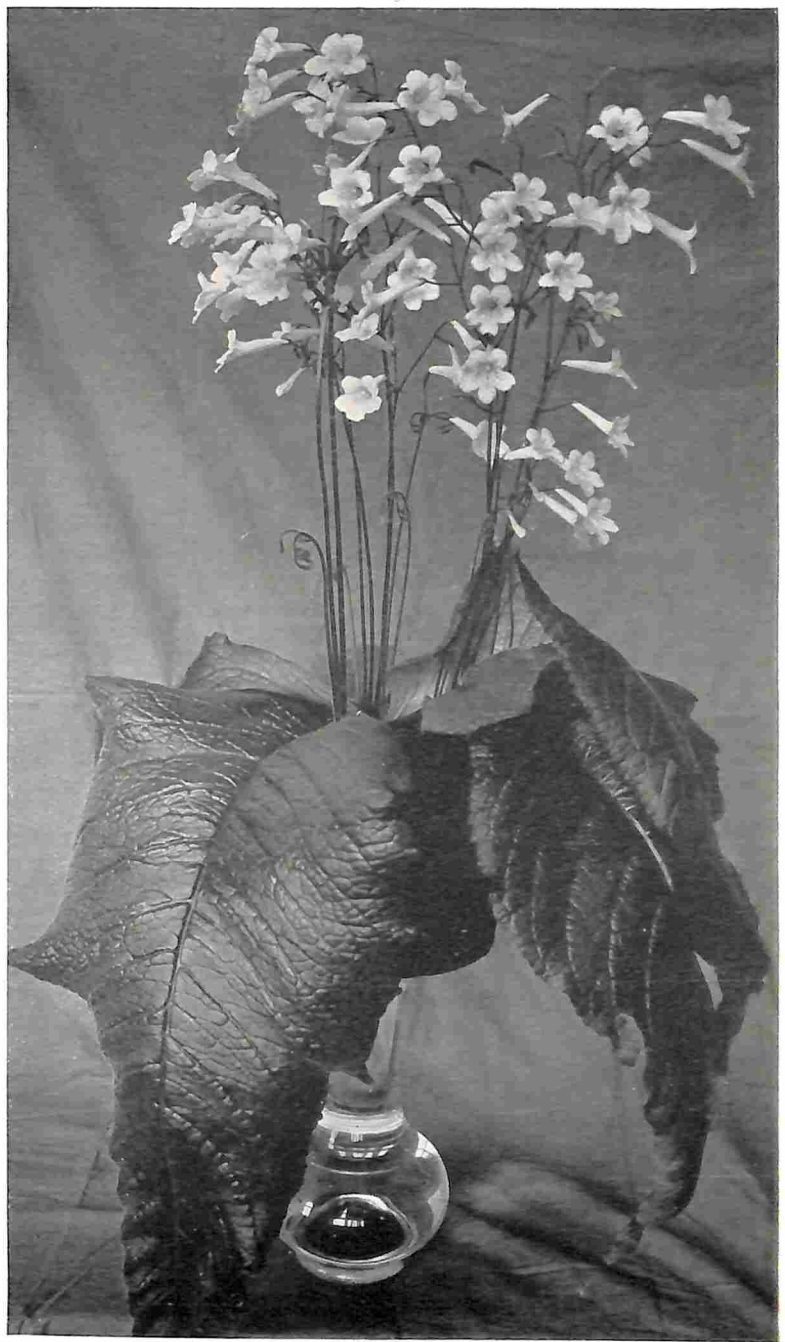

Foto C. Steenberg.

NIEUWE STREPTOCARPUS HYBRIDEN.
STREPTOCARPUS GRANDIS × *STREPTOCARPUS HYBRIDUS*

waardoor de plant van haar eigenaardig mooi inboet. Bij het gieten moet men voorzichtig zijn de bladeren niet te bevochtigen. De planten zelf verlangen een matig lichte standplaats in een warme kas, zij groeien dan krachtig door en kunnen nog eens of twee keer in iets grootere potten worden verplant. Men zij er echter op bedacht, dat zij steeds kleine potten verlangen.

In den loop van den zomer zal men prachtige planten met lange afhangende bladeren verkregen hebben, spoedig verschijnen dan de bloemen, die er een bijzondere bekoring aan geven; verscheidene weken kan men dan van den prachtigen bloei genieten.

Wij verwachten, dat deze nieuwe *Streptocarpus hybriden* in de liefhebbers-collectie's zich zeker een plaats zullen veroveren.

E. TH. W.

Uit het Zieleleven der Dieren.

EIGENDOMSBEGRIPPEN.

OPPERVLAKKIG bekeken lijkt het, of in de dierenwereld van eigendom geen sprake zou kunnen zijn.

— Wij zaaën niet, wij maaien niet; wij teren op den boer! zingen de vogels immers, en we kunnen de geheele natuur als een groote voorraadschuur of schatkamer zien, waaruit al het gedierte, zij het dan ook met moeite, list of geweld, alles betrekken kan wat het voor eigen bestaan en de instandhouding der soort behoeft. Volgens de oudste eigendomstheorie dus, welke in den beginne slechts in bezit deed nemen, zoo noodig met onderling goedvinden der omlevenden, — totdat er geen onbeheerd goed meer in beslag te nemen viel en verdrag, schenking of vererving hun intrede in de primitieve maatschappij deden en eigendomsrechten werden vastgelegd.

Wie zich nog aan den zelfkant der samenleving bevinden staan als feitelijk bezitlozen er evenzoo voor als de vogelen des hemels. Toen op een Zuid-Hollandsche dorp de zoon uit een bedelaarsgezin trouwen zou met een dochter uit eenzelfde gezin in het naburige dorp, zei de vader der bruid in familieraad, op hun bedelwijken doelend:

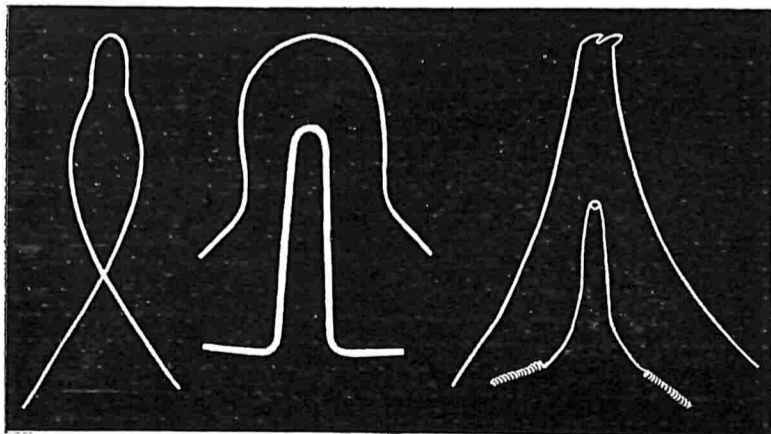
— Wij geven onze dochter Oudewater en Montfoort mede, geven jullie den jongen nu Kamerik en Nieuwerbrug, dan hebben de jongelui hun brood!

Zoo heeft men gezien hoe in de Oostersche steden, waar verwilderde honden leven van afval en straatvuil, bepaalde wijken door deze dieren groepsgewijze bezet worden gehouden. Geen moet zich buiten zijn eenmaal bij stilzwijgend verdrag aangewezen wijk wagen — hij wordt door de daar vertoevende honden verjaagd of afgemaakt.

In de vrije natuur bestaat voor tal van dieren, in verband met het in de streek beschikbare voedsel, eenzelfde eigendomsbegrip ten opzichte van het gebied dat hen voeden moet.

Koekoeken houden onderling vrede, zoolang er bij een rupsenplaag overvloedig te eten valt, doch zij verjagen elkander overigens steeds uit eenmaal bezet gehouden voedselgebied. Brehm vertelt, dat de adelaars vaste afstanden in acht nemen van horst tot horst en eigendomszin aan den dag leggen binnen den kring van hun dagelijksche omvlucht.

Hoe treffend de ouderlijke zorgen voor hun jongen ook zijn bij zwanen en heendervogels, zoodra het kroost geacht wordt zichzelf te kunnen redden, wat voedselzoeken of verdediging tegen vijanden betreft, wordt het verjaagd naar aangrenzend gebied. Den strijd om het bestaan moet ieder maar op eigen terrein zien te voeren. De wereld in! en houd wat je hebt! zijn de levensleuzen. De wilde kat, de Amerikaansche luipaard, de Australische hond, allen houden een vast voedselgebied bezet, dat ze verdedigen tegenover soortgenooten of andere dieren, welke eenzelfde voedsel als zij begeeren. Zooals Zell opmerkt is die trek bij tal van huisdieren nog zoo sterk aanwezig, dat nieuwelingen in een paarden- of runderweide, evenals kippen op vreemd erf, als vijanden worden bejegend door de daar aanwezige dieren. Men vergelijk hiermede hoe op denzelfden rechtsbasis eigenlijk het oeroude familiebezit, het clan- of stam-eigendom uit de huislijke omgeving in deelgerechtigheid op

DE WICHELROEDE.
EENIGE VORMEN VAN WICHELROEDEN.
Uit het Technisch Studententijdschrift.

markegronden is overgegaan, zoodat we thans den strijd bv. der erfgooiers, om het weiderecht op meentgronden, slechts volgens overoude, bijna natuurrechtelijke gronden te beschouwen hebben.

Ook de zoogenaamde arbeidstheorie aangaande het ontstaan der eigendomsbegrippen volgend kunnen we echter in de dierenwereld voorbeelden vinden van eigendomszin. Wat een dier zelf vervaardigd heeft moet het wel als rechtmatig eigendom beschouwen. Het nest, waarvoor de twee parende vogels moeizaam materiaal bijeengegaard hebben, waaraan ze dagen lang vlijtig hebben gewerkt, is hun privaat bezit. Een huismusschenpaar, dat brutaal bezit genomen had van een zwaluwennest en dit niet aan de rechtmatige eigenaars verkoos terug te geven, werd door de omwonende zwaluwengroep met vereende krachten dusdanig ingemetseld, dat de indringers den hongerdood moesten sterven in het gestolen huis. Andere dieren zullen een zelfgegraven hol als eigendom beschouwen, terwijl het bezitrecht op den zelf gevelden buit wel degelijk door de roofdieren wordt opgeëischt. Het feit, dat een mierenkolonie tot verdediging van stad en staat zoiets als een leger van vechtmieren op de been houdt, duidt wel op een gevorderd eigendomsbegrip, hoewel dit toch altijd slechts de waarborgen voor de eigen levensvoorwaarden en de verzekering der soort omvat. Die drijfveeren doen het eene dier een zuiver parasietenbestaan leven, een ander zijn bezit tot eigen voordeel met ongelijksoortigen deelen, want de coöperatieve woning van vos en das b.v. is op wederzijdsche belangen gegrondvest, evenals dit met de meeste bekende symbiosegevallen in de dierenwereld het geval is. Waar dierenstaten tot een roofbestaan overgaan, zooals bij korfbijen b.v., heeft men met ontardingsgevallen te doen, welke, volgens Dr. van Eeden, zoodanig schaden aan het karakter van individu en volk, dat verwildering en ondergang der kolonie onafwendbaar volgen.

G. DE GRAAF.

DE WICHELROEDE.

DE ontwikkeling der wetenschap heeft, bij een breede creditzijde, op haar debetzijde te boeken een te groot wantrouwen tegen alles, wat nog niet wetenschappelijk verklaard is kunnen worden. Ze heeft ook ons buitenstaanders onwillens tot haar slaven gemaakt en zoo eischen wij, dat al wat wij gebruiken of aanwenden, voor ons ontleed is geworden tot in zijn moleculen en liefst de verhouding van elementen en krachten is nagegaan tot in eenige decimalen.

Geen wonder, dat het doode middel tot de werking van een nog niet verklaarde kracht, de Wichelroede (Fr.: baguette divinatoire, Eng.: divining rod., Dtsch: Wünschelrute), een kracht die verscheidene menschen (Roedeloopers, Fr.: sourciers, Eng.: dowsers, Dtsch: Rutengänger; Kunstterm: Rhabdomanten) vaak geheel onbewust schijnen te bezitten, een koor van verontwaardiging heeft gewekt bij geleerden van verschillende richtingen.

Gelukkig komen daarnaast meer en meer practische zoste eeuwers te staan, die met ware wijsheid aanvaardden, wat reeds zooveel nut heeft gesticht, ook al is het nog als kracht geheel onverklaard gebleven. Het is vooral in de laatste twintig jaar, dat de belangstelling voor de wichelroede sterk toeneemt en menig fabrikant en ontginning, menig oorlogvoerend leger werd gebaat met de resultaten, en dat terwijl enkele geleerden met grooten ijver en nauwgezetheid bezig zijn, de geheele roedelooperij, als een soort moderne hekserij, in den ban te doen. Maar zelfs de strijd tegen de wichelroede blijkt even heilzaam voor de verspreiding van het roedeloopen te werken als sommige prikkelende bacteriën op onzen bloedsomloop, en een zaak, die met zooveel kracht wordt tegengewerkt, is zeker wel de moeite van de kennismaking waard.

Nu ging het menigeen waarschijnlijk als mij. We lazen en hoorden veel vóór, veel tegen het roedeloopen, maar hoe er nu juist mee gewerkt werd, vernamen we niet. Toevallig had ik dezen zomer gelegenheid de reeds vermaarde Nederlandsche roedelooperster Mej. Tunselda Stein, uit Den Haag, op de Veluwe aan het werk te zien en daar ik onder de lezers van „Buiten” vele belangstellenden vermoed voor dit werk, volgt hiervan een korte uiteenzetting.

Op verzoek van den eigenaar kwam zij op diens nog onontgonnen gronden naar bronwater zoeken. Den vorigen avond vermoeid van een lange reis aangekomen op dit haar volslagen onbekende, afgelegen terrein, haalde zij direct na het eerste ontbijt de wichelroeden te voorschijn. Haar roeden, een soort beugels, deden mij sterk denken aan verscheidene der kleine draadfiguren, die Dr. N. van Wijk te Leiden laat gebruiken bij verschillende rompstanden.

Elke roedelooper kiest zich den vorm en de dikte der roeden, die hem of haar de sterkste reacties geeft, maar alle roeden vertoonen een min of meer eenvoudigen of gedraaiden boog tusschen twee zwak naar buiten uitgebogen einden. Oorspronkelijk was het materiaal van den „tweetak” (naar de twee uitgebogen einden), hout van hazelaar, wilg of jongen eikeboom: maar daar de sterke beweging der uiteinden de handen, die ze vasthielden, deden ontvellen, en ook om andere praktische redenen, is het hout thans vrijwel bij alle roedeloopers vervangen door massieve geelkoperen of wel gevlochten staaldraadroeden met glad koperen handvat.

Deze roedelooperster had in 1913 en 1914 voor verschillende

wetenschappelijk en practisch ontwikkelden zulke welgeslaagde proeven van haar gave geleverd, dat zij met glans het diploma ontving van de Internationale Vereeniging der Roedeloopers. Zij houdt haar staaldraadroede met uitgebogen armen, de draad tot een lichte spanning uittrekkend, horizontaal voor zich uit, de uiteinden vast omklemmend met de vingers, de duimen daarbij over de vingers gedrukt. Zij „loopt” met een eigenaardig zwaar neerzetten der voeten en verklaart dit uit het feit, dat zij onmiddellijk, wanneer zij met de roede voor zich uitgestrekt, de voet zet op een plaats, waaronder zich bevindt, hetzij stroomend water, koolstoffen, metalen of zouten, zij zich direct door de armen voelt stroomen een onverklaarbare kracht, die bij haar als reactie geeft een sterke neiging tot draaien d. i. „uitslaan” der roede, die zich aldus van uit den horizontalen stand beweegt naar boven of naar beneden of zelfs ronddraait al naar de soort der stoffen, waarop de roede reageert en dit wel ondanks de stijf om de roede gespannen handen. Bij elken roedelooper verschillen weer die bewegingen. Bij deze roedelooperster zagen wij aan de grenzen van het voor haar merkbare uitstralingsgebied van een onderaardsche waterader de roede langzaam naar boven gaan om dan vlak boven de ader in geheel verticalen stand over te gaan.

Waar de roedeloopers zelf ondanks hun ijverig waarnemen, geen verklaring weten voor die kracht, moeten zij — wil hun loopen praktische waarde krijgen — een nauwlettende studie doormaken van hun reacties en de conscientieusen onder hen verzuimen hiervoor dan ook geen enkele gelegenheid, en zorgen daarbij even zorgvuldig niets na te laten, wat op hen persoonlijk van invloed blijkt, hoe onbeduidend het aan buitenstaanders ook moge schijnen. Zoo wordt het ook zeer begrijpelijk, dat het roedeloopen zich nog niet leent tot een echt modern examineren der loopers, zooals men hier in Nederland heeft meenen te moeten doen.

Vele menschen schijnen intusschen deze kracht onbewust in mindere of meerdere mate te bezitten. Mej. S., die in het jaar 1905 voor het eerst op reis toevallig een wichelroede in handen kreeg, ontdekte toen direct hoe gevoelig zij zelve voor die reacties was en begon van toen af — eerst zeer sceptisch — haar gave in allerlei gebied te toetsen.

Het loopen met de roede blijkt een vermoeiend werk, ook als zij niet uitslaat. Bij een dergelijk negatief resultaat stonden haar, bij normaal weder, reeds na een kwartier de zweetdruppels op het voorhoofd, langer dan een uur kan zij het loopen niet volhouden en zonder bepaalde schade voor haar gezondheid slechts een paar keer per dag loopen.

Zij begon hier op verzoek met een loop om het huis. Er stonden daar achter het huis, waar zij tevoren niet geweest kon zijn, toevallig twee pompen en een put verspreid: een regen- en welpomp en een zinkput. Van geen der drie wist zij iets af. Met eenige keeren in de omgeving te kruisen, kwam op verschillende punten de roede in beweging en bij voortloopen verticaal te staan. Toen zij nu hieruit de richting wist aan te wijzen van een waterader, die zij onder het huis door vervolgen kon, bleek ook werkelijk juist de welpomp op de aangewezen strook te staan. Door het meten van den afstand, waarop de roede voor het eerst begint te werken en het punt waar ze geheel verticaal gaat staan, kunnen de roedeloopers ook ongeveer de diepte aangeven, waarop de ader stroomt. Ook hier kwam zij tot een diepte, die overeenkwam met de lengte der buizen voor de pomp gebruikt.

Op verschillende andere plaatsen gaf de wichelroede positieve en negatieve resultaten; natuurlijk kunnen ook de laatste voor den ontginner van groote waarde zijn. Hier bijv. toonde de wichelroede aan, dat het geld verknoeien zou zijn om bij de boerderij een put te laten boren, zoodat een waterleiding van de ader bij het huis af hier aangewezen was.

Wie, zooals wij, een roedelooperster ziet gaan, rustig en met alleen iets buitengewoons in het neerzetten van den voet, deze, zelfs deelnemend aan een licht gesprek van de omstanders, kan zich haast niet voorstellen, dat de tegenstanders begonnen zijn, met dit werken naar het gebied der occulte wetenschappen en natuurlijk naar de prullemand dier wetenschap te verwijzen; maar toen te veel er op wees, dat hier van geen „transes” sprake kon zijn, werd er suggestie en autosuggestie in vermoed, want deze onverklaarbare kracht moest noodzakelijk voor alles in het een of ander gebied van ons weten worden ondergebracht. Zoo hebben ook in ons land allerlei geleerden op de roedeloopers een soort vivisectie toegepast, waarbij zij willekeurig en onwillekeurig de roedeloopers stoorden in hun sterke-concentratie vereischend werk. Ofschoon zij niet wisten en nog niet konden weten, wat de reacties van de roede bevordert of tegenhoudt, bonden zij de roedeloopers aan een vasten tijd, aan vaste opgaven en hinderden hen in het rustig onbevange gaan. Zoo streven de geschriften, die de quaestie van het roedeloopen als afgedaan beschouwen, in ongunstigen zoo goed als die in gunstigen zin, het doel van het onderzoek van dit vraagstuk nog totaal voorbij. De mannen van de wetenschap mogen deze zaak nog niet rijp achten voor de practijk, zeker is ze nog niet rijp voor een wetenschappelijk oordeel en daar in verschillende landen sinds jaren, en nog altijd, mannen van onverdacht wetenschappelijken zin zich met de oplossing van dit vraagstuk bezig houden, is het zelfs volstrekt niet onmogelijk, dat in de naaste toekomst een afdoende verklaring van het roedeloopen, zoowel van de verrassende resul-

DE WICHELROEDE.
TUSNELDA STEIN MET DE WICHELROEDE, UITSLANDE
OP STROOMEND WATER.

taten, als van het herhaalde falen van dit middel, gevonden zal worden. Helaas, juist omdat nog niemand, de knapste roedeloopers zelfs niet, de factoren kennen, die hun werken beïnvloeden, is het een zeer aanlokkelijk beroep voor bedriegers, maar ook zullen eerlijke roedeloopers telkens weer de onaangename ervaring opdoen, dat, door een storing in die ongekende factoren, hun resultaten falen.

* * *

Na het lezen van allerlei geschriften tegen het roedeloopen, waar o.a. graag gesproken wordt van de „vage aanduidingen bij de resultaten ervan”, geven een eigenaardig extra genoeg de talrijke officieele brieven van dankbetuiging van door de wichelroede bevoordeelden, bijv. van de suikerfabrieken te W. in het Rijngebied, waar de boorfirma's er niet in geslaagd waren noemenswaardige hoeveelheden water te vinden, waar de directie volgens haar eigen schriftelijke verklaring zeer sceptisch stond tegenover de wichelroede en waar in 1914 op 27 M. diepte door een roedelooperster een waterader werd aangewezen die nu 50 a 60 M³ per minuut geeft. In België werd door een groote boomkwekersfirma te M. volgens haar eigen verklaring, voor duizenden verboord, totdat de wichelroede op 24 M. diepte een ader aanwees, die het oppompen van 20.000 Liter water per uur mogelijk maakte. Zoo werd te N. voor een bleekerij een waterader aangewezen; te A. voor een steenfabriek een voldoende hoeveelheid water tot het maken van 5 miljoen stenen per jaar. Daar kruising van ondergrondse aderen vaak de oorzaak is gebleken van het herhaalde inslaan van den bliksem in eenzelfde gebouw, wordt ook voor het bouwen van alleenstaande gebouwen de roede te baat genomen. Maar niet alleen voor het vinden van water, van ertsen, zouten en koolstoffen, dus voor allerlei ontginning, bewijst de roede vele goede diensten, ook bij het bouwen van bruggen, sluizen en dammen kon het roedeloopen reeds veel onnoodig werk voorkomen. Bijzonder groot bleek ook het belang der wichelroede in den huidige oorlog, voor het ontdekken van mijnen, van onontpofte bommen, begraven geweren, kanonnen en ammunitie en voor het aanleggen der lazarets die zooveel belang hebben bij zuiver water. Terecht werd dan ook reeds op het „Congrès international de psychologie” te Parijs in 1913 gesproken van „tant d'épreuves victorieusement subies” door de wichelroede.

Maar in één opzicht blijft de wichelroede stom: waar een wetenschappelijke verklaring wordt gevraagd; doch waarom zou zij niet, ook onverklaard, velen kunnen baten?

Mij dunkt, dat degenen, die de gave van het roedeloopen rijk zijn, rustig het luwen van den heftigen strijd tegen hun werken kunnen afwachten; en de dagelijks aanwassende stapel van geschriften voor en tegen het roedeloopen vormt een steeds grooter wordende opeenhooping van wisselstroomen ten bate van dit nieuwe „werktuig des duivels”, dat zooveel tevergeefs willen behandeld zien als een overwonnen standpunt.

J. M. STERCK—PROOT.

JACK DE ZANGER.

(Vervolg van bladz. 519.)

Jack's eigenliefde had een gevoeligen slag ontvangen, en heimelijk verlangde hij naar iets om zich in zijn eigen oogen te rehabiliteeren. Terzelfdertijd werd hij niet door eenige vijandschap tegenover Cranston gedreven, die toch feitelijk zijne vernedering had bewerkstelligd. Integendeel, hoewel hij het niet zou hebben kunnen verklaren, voelde hij zich beslist tot den grimmigen ouden factor aangetrokken, en eenigen tijd later trad hij, nogal verlegen, den winkel binnen om hem op te zoeken. Hij vond Cranston minstens zoo vredelievend gezind als zichzelf, en even begeerig om het verleden te laten rusten. Er sprak een oprechte warmte uit hun handdruk. Zij maakten gemeene zaak in het aan de kaak stellen van het gouverneurs-gezelschap.

„Goeie hemel!” zei Cranston. „Ik heb nog nooit zoo'n uitrusting gezien. Kaarttafeltjes en klapstoelen en hanglampen, en 'n machtig groot petroleumstel, dat brandt van heb-ik-jou-daar! Stel je voor dat je dat allemaal 'n plaats moet geven op 'n paardenrug! Ik heb lui uitgestuurd om al de paarden van de Compagnie hier bij mekaar te drijven. Ze hebben 'n half regiment noodig om al die rommel te dragen.”

„Wat doet de gouverneur eigenlijk hier?” vroeg Jack.

„Weet ik het,” zei Cranston. „Kolenvelden zegt ie, in de Canyon.”

„Dat is anders 'n doorzichtige reden,” zei Jack. „Daar heb je geen gouverneur met z'n gevolg voor nodig om naar 'n beetje kolen te komen zien. Dichterbij huis zijn kolen genoeg te vinden.”

„D'r staat 'n artikel in een van de couranten die de stoomboot heeft meegebracht,” zei Cranston.

Hij vond de plaats, en toonde haar aan Jack, die een vleierig verslag las van hoe zijne Excellentie, Sir Bryson Trangmar, had besloten om de zomervacantie door te brengen met een tocht door het noorden der provincie, met het oog op een onderzoek naar de natuurlijke hulpbronnen; dat er in alle haast tot de reis was besloten, en dat deze een strict onofficieel karakter zou dragen, vandaar dat er onderweg geen officieele ontvangsten zouden plaats hebben, behalve dan de beleefdheden die zich tot iederen reiziger uitstrekken; dat dit opnieuw een bewijs was van de democratische gezindheid van onzen populairen gouverneur, enz. enz.

„Natuurlijke hulpbronnen,” las Jack hardop. „Ja, die vlag moet de lading dekken.”

„Jij denkt zeker ook dat de kolen die ze zoeken, een gelen bijglans hebben, hè?” opperde Cranston.

Jack knikte bevestigend. „Zelfs een gouverneur kan wel door die koorts worden aangegrepen,” zei hij. „Zoo waarachtig!” riep hij plotseling uit, „herinner je je die twee claim-zwendelaars — Beckford en Rowe heetten ze — die verleden jaar Mei, toen 't ijs gesmolten was, wegtrokken?”

„Die hebben hier nog haltgehouden,” zei Cranston. „Ik herinner me ze nog heel goed.”

„Stel je voor, dat die twee —” opperde Jack.

„Goeie hemel!” riep Cranston uit, „de gouverneur zelf, zoo-
waar!”

„Als 't zoo is,” riep Jack uit, „dan is 't de beste mop die ik ooit gehoord heb! Dan vertellen ze hem over honderd jaar nog om de kampvuren en lachen zich dan nog slap. Net iets voor Beckford; op zijn manier had hij gevoel voor humor. 't Is te goed om mis te loopen. Ik geloof dat ik met den gouverneur ga.”

Na een tijdlang over het reisdoel van Sir Bryson te hebben gepraat, kwamen ze op Jack's eigen werk aan de Spiritrivier. Geen beter bewijs van de vorderingen die het tweetal op den weg der vriendschap had gemaakt, dan Jack's bereidwilligheid om Cranston te vertellen van zijn vondst, het geheim dat iemand beter bewaart dan dat zijner misdaden.

„Nou, ik wil je wel zeggen, dat ik er drie goeie claims heb afgepaald,” zei Jack. „Voor geval ik mocht verhinderd worden ze te laten registreren, zal ik je voor ik ga een duidelijke beschrijving ervan achter laten. Ik laat ook m'n zakje met stofgoud maar hier, om voor me te bewaren.”

„Meen je 't dan werkelijk, dat je met ze terug wilt?” zei Cranston.

Jack knikte. „In ieder geval zal ik erheen moeten, om toe te zien, dat ze niks dat aan mij hoort, in de wacht slepen.”

Jack haalde eenigen tijd later zijn zeildoeken zakje te voorschijn, dat door den factor gewogen en verzegeld werd, en waarvoor hij Jack een ontvangstbewijs ter hand stelde.

„Er is nog iets waar ik met je over praten wou,” zei Jack. „Ik kan die drie claims niet alle drie afwerpen. Ik wou graag dat jij er een van nam.”

„Ik?” riep Cranston verbaasd uit.

„Ja,” stamelde Jack, nog meer in de war gebracht. „'t Is voor — voor haar, weet je, — voor Mary. Ik voel dat ik 't aan haar verplicht ben. In ieder geval wou ik graag dat ze 't kreeg. Ze hoeft niet te weten dat 't van mij komt. 't Is 'n goeie claim.”

Cranston wilde er niet van hooren, en ze voerden hier een heet dispuut over.

„Je staat de belangen van je eigen dochter in den weg,” zei Jack ten laatste. „Ik geef jou toch niks. 't Is voor haar. Je hebt geen recht om haar zooiets goeds te onthouden.”

Tegen dit argument kon Cranston niets inbrengen; eindelijk gaven zij elkaar de hand erop, en brachten tot wederzijdsche verlichting het gesprek op minder netelige onderwerpen. Jack had de genoeglijke sensatie, dat hij zich tot op zekere hoogte in zijn eigen oogen gerehabiliteerd had.

„Wie heeft 't toezicht op 't kamp van den gouverneur?” vroeg hij.

„Ze hebben Jean Paul Ascota Crossing meegebracht.”

„Zoo!” zei Jack, met zichtbare belangstelling. „De toevenaar en medicijnman, hè? Bij al de stammen heb ik wondere verhalen over hem gehoord. Wat voor 'n vent is 't eigenlijk?”

Cranston bleek niet veel gene-
genheid te voelen voor den persoon in kwestie. „Z'n vader en moeder waren half-ras Cree-Indianen,” zei hij. „Hij heeft een huisje met erf aan de Crossing, waar hij alleen woont — hij is nooit getrouwd geweest — maar meestal is hij op stap; hij doet lange tochten van Abittibi naar de Skeena, en van den rand van de landbouw-districten tot aan Hershel Island in de Noordpoolstreken, meestal alleen. Hij doet veel te veel en is veel te geheimzinnig voor een Indianen, zeg ik maar. Op zijn manier is hij een krachtige persoonlijkheid, hij heeft een zekere macht, en je zoudt hem in een menigte niet licht over het hoofd zien. Maar ik twijfel er erg aan of hij wel veel goeds in den zin voert. Hij is een van die Indianen die dubbel spel spelen, je kent ze wel; die met de blanken meepraten als ze met blanken zijn, en met de Indianen als ze met Indianen zijn. Veel te gladjes naar mijn zin. In den laatsten tijd is hij ook aan godsdienst gaan doen, en hij loopt rond met een bijbel in z'n zak, wat eenvoudig belachelijk is, want jij en ik weten

allebei wel hoe hij zich met toevenarijen afgeeft onder de stammen.”

„Ik heb gehoord dat hij een goeie looper is,” zei Jack.

„O, d'r is 'r geen beter, wat dat betreft,” zei Cranston, „dat moet ik zeggen; niemand kent 't land beter dan hij, en niemand kan beter met 'n cano of met paarden omgaan, en in een kamp is ie 'n uitnemende hulp. Maar zie je, per slot van rekening is 't toch maar 'n Indianen. Hij is nou pas 'n week bij die lui hier, en nou is z'n hoofd d'r al heelemaal van op hol. Ze weten niet wat ze beginnen moeten, en daarom vertrouwen ze in alles op hem, en 't gevolg is, dat hij eenvoudig stinkt van de verwaandheid dat hij bevelen kan geven aan blanken. Ze hebben hun kamp eenvoudig aan hem overgeleverd.”

„H'm,” zei Jack, „'n kinderachtige uitrusting, hè? 't Zou werkelijk 'n menschievende daad zijn, de zaak zelf eens onder handen te nemen.”

Een poosje later liep Jack den gedachten Jean Paul Ascota zelve tegen het lijf, dien hij onmiddellijk herkende door Cranston's beschrijving. Zoals de factor reeds had gezegd, had de halfbloed iets sterk individueels en eigenaardigs in zijn uiterlijk. Hij was een knappe kerel van iets over de veertig, van niet meer dan middelmatige lengte, doch zeer breed en krachtig, en met regelmatige, roofvogelachtige trekken.

(Wordt vervolgd).

HERFST ONDER DE BEUKEN.